KAFKASYA

KÜLTÜREL DERGİ
3 AYDA BİR ÇIKAR

YIL : 11 SAYI : 44 NİSAN — MAYIS HAZİRAN 1974

Sahip ve sorumlu yayın Müdürü
İZZET AYDEMİR

Yönetim Merkezi
P.K. 549 Ankara

★

Dizildiği ve Basıldığı yer
İDEAL Matbası

ABONE TARİFESİ

Yıllık Abonesi : 20 TL.
Yabancı Memleketler : 70 TL.

İLÂN TARİFESİ :

Dergimizde yayınlanacak ilânların Tam sayfası 1000, Yarım sayfası 500 TL dır.

Gönderilen yazılar ve resimler basılsın veya basılmasın iade olunmaz.

Yayın Komitesi gönderilen yazılarda gerekli düzeltmeleri yapmaya yetkilidir.

Dergide basılan tercüme yazılardan doğacak her türlü sorumluluk çevirene aittir.

Dergide yayınlanan yazılar kaynak gösterilmek şartiyte başka yerde yayınlanabilir.

Basıldığı Tarih : Haziran 1974

İÇİNDEKİLER

ADIĞEY'li Göçmenler ve Tutulacak Yol
BE—RA—BA

JANEKUE PAKUE
Dr. GÜSAR V.

Türkiye Çerkesleri
AYDEMİR İ.

Mersin'deki Çerkeslerin Durumu
KOÇ Ş.

ADIĞE Masallarından Derlemeler
HAPİ C.

ADIĞE Edebiyatında Eleştiri Sorunları
ŞEŞ'E K.

KHABZE Sevgi ve Aşk Yasaları
M. F. ŞÖENU

Eski MISIR'da Özel Adlar
Dr. M. A. PÇİHALUK

ĞUDIMIJ'ın Çekiç Atmayı Öğrenişi
AFEŞİJ E.

VATANIM (Şiir)
CGOTAN K'ALİ

OKUYUCU Mektuplarına Cevaplar
AKTÜALİTE

ADIĞEY'Lİ GÖÇMENLER VE TUTULACAK YOL

1.082 2.2

BE — RA — BA

19. yüzyılda Adığey halkının büyük çoğunluğu siyasal nedenlerle Osmanlı Türkiye'sine göçetti. Özellikle, 1858 - 65 ve 1878 yıllarında olan göçlerle bir milyonu aşkın bir kitle Osmanlı Türkiye'sinde dağınık ya da toplu gruplar halinde yerleşti(1).

Anayurtta kalabilenlerin sayısı, 1897 Rus sayımına göre, 145 bin Adığe, 72 bin Abhaz, 50 bin Karaçay - Balkar(2) ve yaklaşık 5 bin Nogay olmak üzere 272 bin kadardı. Bu 272 bin sayısı, 1970 Sovyet sayımına göre, 420 bin Adığe, 108 bin Abaza - Abhaz, 173 bin Karaçay - Balkar ve 12 bin kadar Nogay olmak üzere 713 bin olmuştur.

Göçteki Adığey'liler üzerine, ancak tahminler yapılabilmektedir. (bak. Kaf. Kül. Der. Sayı 36 - 43). Yalnız, 1960 İsrail istatistiğine göre, İsrail'de, 2.100 Adığe bulunmaktadır. 1955 Türk resmî sayımına göre, Türkiye'de, anadili ya da ikinci dil olmak üzere, Adığeceyi (Çerkesçeyi) 152 bin, Abazacayı da 26 bin kişi konuşmaktadır (3).

Göçten sonra, Adığey halkı, yurdunda, birbirinden uzak kalmış dağınık topluluklar durumuna düştü. 15 Birlik Cumhuriyeti, 20 Özerk Cumhuriyeti, 8 özerk bölge ve 10 ulusal çevreden kurulu SSCB.'ne giren bu parçalar üzerinde, Adığey'lilerin çoğunluğunu içine alan iki özerk cumhuriyet (Kabartay - Balkar, Abhazya) ile iki özerk bölge (Karaçay - Çerkes, Adığe) bulunmaktadır.

Adığey'lilerin bulunduğu bu özerk yerlerde Adığece, Abazaca - Abhazca, Karaçay - Balkarca ve Nogayca da, çoğunlukla konuşuldukları kesimlerde (yani (köylerde), birer resmî dil durumundadırlar (4). Her biri, aynı zamanda birer edebiyat dili olan bu diller, özerk yerlerdeki ulusal okulların (ilk, orta, lise ve yüksek okulların), dil ve edebiyat derslerinde okutulmaktadır (5).

Göçteki Adığey'lilerin, geleneksel özelliklerini sürdürmek amaçlı bazı özel örgütleri (kültür dernekleri, v.b.) dışında, resmî örgüt ve kurumları bulunmamaktadır.

Göçteki Adığey'liler arasında toplumsal ve kültürel çalışmaların yetersiz bir düzeyde bulunması, «özümlenerek yokolma» (asimilasyon) sorununu yaratmaktadır.

Göçmen Adığeler, örneğin, 1922 öncesinde Türkiye'de ve 1928 - 31 yıllarında da Suriye'de ulusal nitelikli kültürel çalışmaları başlatabilmişlerdi.

Kısa süreli bu iki girişim dışında, göçmen Adığey'liler 110 yıllık bir göçmenlik yaşantısı süresince önemli toplumsal ve kültürel çalışmalar ortaya koyamamıştır.

Türkiye, Suriye ya da Ürdün'de, dağınıklığın yanıbaşında, bir toplumsal ya da kültürel çalışmaya olanak sağlayacak sayıda toplu köylerin yoğun olduğu kesimler de bulunmaktadır. Buna rağmen, sonuç, olumsuzdur.

Özümlenmenin durması ve bir kültürel varlık oluşturulması bakımından önemli olan bu sorun üzerine görüşler ve yazılar çok azdır.

Göçteki Adığey'li topluluklara dayanan en önemli yayın organı olan «Kafkasya»da şimdilerde soruna eğilen yazılar çıkmaya başlamıştır. Bu durum, son yıllarda bir kültürel uyanmanın başladığını göstermektedir. Ama, bu uyanmanın bireysel olma ötesinde topluma yaygınlaşabilmiş olduğu da söylenemez.

Yüzyılı geçkin süreye karşılık bir kültürel varlık oluşturulamamış olması ve en çok ta bir yerli aydın tabakasının doğamamış olması, üzerinde az durulmuş ve az incelenmiş konulardandır. Bu konu üzerine sadece değinme yazılarına rastlayabiliyoruz; V. Güsar ve I. Aydemir'in bazı yazılarında olduğu gibi.

Dr. Güsar'ın konuya ilişkin yazılarında, başarısızlığa ana neden olarak antidemoktorik yöntem ve uygulamalar gösterilmektedir. Yazara göre, toplumsal ve kültürel sorunlar, demokrasi sorununa temelden bağlıdır. Çünkü, «gerçek özgürlük ve eşitlik demek» olan demokrasi olmadıkça, gerçek anlamda halkın eşitliğinin sağlanması olanaksızdır. Ancak bundan sonra, halkın tarihsel, sosyal ve ekonomik yaşamından doğma özlemlerin (anlayışların) demokratik yollarla ortaya konulması ve örgütsel savunulması olanağı doğar. Oysa bir «zümrenin», «toplumun» ya da «ulusun», değerleri üstünde «baskı» ve tahakküm» kurmasını sağlayan anti-demokratik yöntemler, aynı zamanda, temelinden, insan haklarına da aykırıdır ve özgür bir toplumsal ortamın oluşmasına olanak vermez. Anti-demokratik yöntemler, uzun sürede parçalanmaya (Osmanlı Devleti), sömürücü ve ırkçı uygulamalara yolaçar (1922 - 23 te Güney Marmara'dan 15 Adığe köyünün sürülmesi, ırkçılık ve hattâ halkın dilinin yasaklanması durumları gibi).

Zor ve korkutma yöntemleri üzerine kurulu anti-demokratik yönetimler (diktalar), bu nedenlerle, düşünce özgürlüğüne ve halk kültürünün geliştirilmesine engel olmaktadırlar (6).

Oysa demokratik toplumsal yaşam, tüm halk katlarına, eşitçe, «kültür ve bilgi»yi geliştirme olanağı sağlar ve böylece tüm yurt düzeyinde yurtseverlik duyguları güç kazanır; kişilerde de «insancıl fikirler»in özgürce ve bağımsızca geliştiği, insan haklarına saygılı yeni kişilerin (robot» olmaktan kurtulduğu, insanca yaşamanın bir «hak olduğu» bilincinin doğduğu görülür (7).

Soruna bir başka yönden değinen İ. Aydemir, «Kafkasya»nın 20 sayısında «Milliyetçilik Anlayışı ve Bölücülük ÜzerineUyarmalar'başlıklı yazısında, anti-demokratik ortamın «özümlenme» ve «aydın» sorunları üzerinde durmakta ve ele aldığı konuyu hukuksal ve tarihsel açılardan belirlemeye çalışmaktadır. İ. Aydemir'in anti-demokratik yöntemlerin ürünü Adığe asıllı aydın üzerine vardığı sonuç (yargı), tıpkı Dr. Güsar gibi, olumsuzdur Tek cümle ile; Adığe asıllı aydınlar, çok büyük bir çoğunlukla, Adığe halkının aydını olamamıştır. Halkın aydını olmakla, sadece Adığe asıllı aydın olmanın (yani başka ulusların anti-demokratik çıkarını kovalamanın) apayrı şeyler olduklarını, Dr. Güsar, Kuneytra Adığe ilkokulunun kapatılmasında halkına ihanet eden **«on iki yerli haini»** zikrederek belirlemektedir (8).

V. Güsar ve İ. Aydemir, görüşleriyle, ister istemez, geçmişte Araplarca Kuzey Afrika'da, Selçuklu ve Osmanlılarca da Anadolu'da yerli kitlelerin kültür ve geleneklerinden kopartılarak özümlemesinde uygulanan yöntemin yani halkı dinsel fanatizme boğma yönteminin, şimdi de Adığeler üzerine uygulandığı düşüncesini akla getirmektedirler.

Her şeyin dışında, V. Güsar ve İ. Aydemir, soruna, tarihsel ve hukuksal açılardan değinmekle yetinmişlerdir. Bu nedenle, sorunun, toplumsal ve sınıfsal açılardan da olmak üzere, çok yönlü ve derinlemesine araştırılıp çözümlenmesi, büyük bir boşluğu dolduracaktır.

Ama, bundan önce, «göçmen Adığey'liler sorunu», bilimsel ve ilkesel açılardan ele alınıp belirlenmelidir. Soruna, şimdilere değin derinlemesine bir bilimsel eğilimde bulunulamamıştır. Bu nedenle, İ. Aydemir'in işaret ettiği gibi (9), değişik ve tutarsız görüşlerle de karşılaşılmaktadır. Esas soruna, kişisel kanımıza göre, göçmen Adığey'lilerin demokratik haklarının savunulması yoluyla ulaşılabilir.

Adığey ulusal varlığının göçteki parçaları kendi dilinde değil de, başka dillerde öğrenim görmektedir. Örneğin, Ürdün halkının Arap ulu-

sal kesimi Arapça öğrenim görmekte, fakat Adığe ulusal kesimi Adığece öğrenim görememektedir. Bu durum, tartışmasız, hem insan hakları evrensel beyannamesine ve hem de demokratizme temelden aykırı bir durum yaratmaktadır. Ürdün yönetiminin, kendi devlet olanakları ile ülkesinin ikinci dili Adığece ile öğretimi başlatması, görevidir. Oysa İsrail ve Yugoslavya'nın bile tanıdığı bir hakkı kendi ülkesinde uygulamamakla Ürdün yönetimi bir ulusal ve demokratik hakkı hiçe saymaktadır.!

Göçmen Adığey'lilerin birincil sorunu, Adığey'e göçetmekten önce, bulundukları ülkelerde Adığece öğrenime geçmek ve göçmen Adığe edebiyatları oluşturmaktır. Şimdilik, göç, ana sorun değildir.

Ana dilinde öğrenim hakkı, halk katlarında gerçekçi bir açıdan savunulabilmelidir. Bu konuda gerçekçi ve bilimsel olmak gerekir. Yüzeysel değil, derinlemesine ve maddî gerçeklere dayanan bir ortak görüş yaratılmalıdır. Çünkü, toplumun genel ekonomik ve toplumsal gereksinimlerini gözetmeyen, yani maddî temelden yoksun olan görüşler kolaylıkla uygulanamazlar. Örneğin, dış gerici koşullandırma araçları, içteki müttefikleri ve kitlelerin bağımlı oldukları daha başka engeller, iyi bilinmelidir. Sorun, her şeyin başında, bir demokratik bilinç sorunudur. Gerici ya da tutucu önerilerin çözüm olamayacakları bilinmeli, dünün uyuşmacı görüşleri değil, yarının varlık yaratıcı atılımları savunulmalıdır.

Adığe toplumunun kendi gelenekleri, dün, halkın çok sayıda güncel ve ekonomik gereksinimleri ile uyuşmalı idiler. Örneğin, dünün Adığe dili ve kültürü, başlıca yaşayan ve dolayısıyla «üretici» karakterde olan olgular idiler. Böylesi bir ortamda Adığece mevlit, köy medreselerine konulabilmişti. Yâni, dünün halktan aydını ulusal yönlü bir çıkış yolu bulabilmişti. Ama, dün, bir daha yaşanmamak üzere geride kalmış ve şimdi yeni durumlar doğmuştur. Dolayısıyla, «bugünün» ve «yarının» sorunlarına ilişkin neler yapılabilir? Onlar üzerinde durulmalıdır.

Günümüzün mücadelesi ya da yarışması, örgütlü büyük güçler arasında verilmektedir. Böylesi bir yarışta, bir toplumu vareden en önemli olgu, o toplumun resmî **«örgütleri»** ve **«kurumları»**dır. Bu nedenle, Adığe'lerin'de resmî örgüt ve kurumlara kavuşması yönünde yapılacak uğraşlar olacaktır.

Örneğin, yüz-yüzelli bin Yugoslavya Türk'ü Müslüman Sırp (yani Boşnak) sayılıp Sırpça öğrenime zorlanmadığından ve Türk topluluğuna ulusal demokratik haklar eşitçe tanındığından, yani Türklerin resmî devlet olanaklarını kullanmaları sağlandığından Yugoslavya Türklerinin ekonomik, sosyal ve kültürel varlığı gelişmekte, fakat böylesi olanaklardan yararlandırılmayan göçmen Adığey'liler ise, özümlenme ile yokal-

maktadırlar. Gerçekten, «Adığe Özerk Bölgesi»nin 80 bin kişilik Adığe topluluğu büyük bir «Adığe Edebiyatı» yaratabildiğine ([10]) göre, göçmen Adığey'lilerin aynını yapamaması, devlet olanaklarından yararlanılamaması ile açıklanabilir. Bu nedenle, Dr. C. Beşgür'ün dediği gibi ([11]), «Düşünüş ve davranışlarımızda inkılâp yapmak zamanı gelmiştir»: «Hiç kimsenin düşmanı değiliz, varlığımıza ve hayatımıza BUGÜN için kastetmeyen herkesle dostuz, günün icabı budur».

«Kafkasya»nın 39 - 42 sayılarını kapsayan özel sayısında soruna değinen yazılar çıkmıştır. Ama, kanımıza göre, bu yazılar dahi sorunu açıklığa kavuşturamamıştır. Dolayısıyla, geniş halk yığınlarından kaynaklanan ve ileri görüşlü örgütsel görüşlere gereksinim bulunmaktadır.

Niye bazı ülkelerde ırk ayırımı yapılmaksızın bir halkın ayrı diller konuşan ulusal kesimlerine eşitçe haklar tanınıyor da, niye bazı ülkelerde tanın mıyor? Azınlıklar yaşamalı mı, yaşamamalı mı? Neden? Böylesi konularda yeni yeni yazılar yazılmaya başlandı ([12]). Fakat, düşünce, saflarda, bir kaplumbağa hızıyla yol almaktadır. Önemli bir sorun da, budur...

Bir ülke ve onun halkı, ayrı dil ve kültürlerin bulunması nedeniyle bölünmeye uğramaz. Bölünme ya da zayıflama halk arasındaki sınıfsal farklılıklardan ileri gelir. Dil ve kültür çeşitliliği, eğer halk arasında adil bir toplumsal düzen kurulabilmişse, ancak, zenginleştirici bir öge olabilir. Azınlığına eşitçe ulusal haklar tanımıyan bir ülkede demokrasinin ve düşünce özgürlüğünün bulunabileceği düşünülemez. Dolayısıyla, bir ülke, dil ve kültür yönünden ne denli zenginse, kültürlerin birleşimi ile gerçekleşen **«İnsanlık Kültürüne»** de o denli yakınlaşır; dış saygı ve etkinlik sağlar. Örneğin, Yugoslavya Türk edebiyatı kanalı ile, Yugoslavya'nın diğer ulus edebiyatlarının Türkiye'de tanınması ya da Türkiye Türk edebiyatının Yugoslavya'da tanınması gibi. Uygar ülkelerin, her tür azınlık dil ve kültürlerini ayakta tutmak için çabalaması, kendi kültür kaynaklarını değerlendirme bilincine ulaşmış olduklarındandır. Dolayısıyla, böylesi bir olanağı değerlendirmemek, insanlığın bir zenginlik ve güzellik ögesine kıymak, yani çağdışı düşmek demektir.

Bir ülke halkının demokratik insan hak ve özgürlüklerinin bir parçası bulunan azınlık haklarının bulunmadığı ülkelerde, sadece azınlıklar değil, çoğunluk halkı bile «baskı» ve «korku» psikolojisi ile bağımlı olur. Batı tipi ileri demokrasilerde, örgütlenme özgürlüğü en geniş ve en yüksek düzeydedir. Böylesi ülkelerde, halktan kaynaklanan tüm demokratik örgüt ve kurumlar sıkı bir dayanışma içerisinde bulunurlar. Batının bu demokratik geleneği varoldukça azınlık hakları çiğnenememektedir. Örneğin, İspanya'nın Bask Ülkesinde resmî dil olan Baskça, General Franco

faşizminin ülkeye egemen olmasından sonra yasaklanabilmiştir. Yani, İspanya'da demokratik gelenekler çiğnendikten ve cumhuriyet yönetimi sona erdirildikten sonra, ırkçı dikta yönetimi kurulabilmiştir. Göçmen Adığey'liler bu tür örnekleri, kendi yaşamalarından verebilecek durumdadırlar.

Bu nedenle, göçmen Adığey'lilerin en ileri demokratik gelenekleri ve en geniş düşünce ve örgütlenebilme özgürlüğünü savunmaları, zorunludur. Örneğin, ırkçı dikta yönetimleri, ırkçılığı ve baskıları kendileri yaptıkları halde, ezilen ulusların demokratik ve kültürel isteklerini «ırkçılık», «bölücülük» v.b. ile suçlayıp ezmek isterler. Örneğin, General Franco faşizmine göre, Baskça'nın bir öğrenim dili olmasını istemek, hem «ırkçılık», hem «bölücülük» ve hattâ vatana ihanettir. Bu bakımlardan, uyanık ve bilinçli olmak, maksatlı politik oyunlara aldanmamak gerekir.

Halkın gerçek aydınları, ancak, halkının demokratik isteklerinin sözcüsü ve kendi halkının kültürünün savunucusu olmakla saygınlık kazanabilirler. Bu konuda çok uyanık bulunmak ve halkın demokratik özgürlük hakları üzerine ödün tanımamak gerekir.

HATALI DURUMLAR :

Her şeyin başında, gerçekçi ve bilimsel olmak gerekir. Bunun başta gelen koşulu da, doğru olmak ve neyin ne olduğunu bilmektir. Buna rağmen, çoğu kimseler ulusal sorunlarla rejim sorunlarını bir tutmaktadırlar. Bu duruma, Dr. V. Güsar, son bir yazısında değinmiştir ([13]). En başta, Dr. Güsar, batı tipi çoklu yönetimi savunan bir kişidir. Yani, faşizme ve komünizme karşı bir kişidir. Buna rağmen, şu ya da bu nedenle demagoji yapmadan şunları söyleyebilmektedir: Rejimler, ulusal yaşamda geçici bir faktördür. Toplumsal yaşam ise, bir kuvvettir. Bu nedenle, yani özümlenmemek için ulusal dilde okullar bulunan bir yerde (Adığey'de) toplanmak düşünülmelidir. Hiç olmazsa, böylece, ulusal varlığın ayakta tutulabilmesi olanağı doğar. «Xekuzh ve Geri Dönüş» adlı bu yazısında Dr. Güsar, Suriye Adığelerinin Amerika'ya göç etmesini olumsuz, Adığey'e göç etmelerini de olumlu görmektedir.

Kendi kişisel kanımız ise, göçmen Adığey'lilerin bulundukları ülkelerde kendi dil ve kültür sorunlarına gerçekçi açıdan eğilmeleri şeklindedir. Biz, maksatlı dış propagandalar ve göçmen topluluklarının bilinç yetersizlikleri nedeniyle göç sorununun şimdilerin sorunu olmadığı kanısındayız. Bu nedenle, göç değil, bulunulan ülkelerde yapılabilecek olanlar düşünülmelidir.

Her şeye karşın, Dr. Güsar'ın sorunlara ulusal açılardan eğilme gereğine değinmesi, bazı çevrelerce yaratılan maksatlı karışıklıklara gerçekçi bir cevap olması bakımından, bizce olumlu bir yöntemi işaretlemektedir.

Gerçekten, böylesi bir yöntemle karışıklıklardan kurtulabilme olasılığı doğar. Olayları gerçekçi ve bilimsel olarak ele almanın yöntemi de, budur. Her ne denli olaylar siyasal nedenlere ilişkin de olsa, gerçeği çarpıtmamak ve ulusal olma ögesini elden kaçırmamak gerekir.

Örneğin, bazı çevrelerce ideolojik ve siyasal amaçlar asıl sorunun yerine konulabilmekte, ulusal sorunlar, bir öncekine hizmeti ölçüsünde dikkate alınmakta ya da siyasal amaçlar uğruna gerçekler çarpıtılabilmektedir: 11 Mayıs 1918 de Türkiye'nin desteği ile bağımsızlığı ilân edilen Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1919 Ağustosunda general Denikin'e bağlı çarcı beyaz Rus ordusu tarafından yokedildiği halde, bu noktada karışıklık yaratılmak istenmektedir. 1919 - 1921 yılları arasında Kuzey Kafkasya'daki mücadeleler, çarcılar ile bolşevikler arasında geçmiştir. Bu konuda da bazı yazarlar gerçeği değiştirmekte ve çarcı Rus ordusu adına maksatlı taraf tutmaktadır (14). Örneğin, aynı çevreler Kuzey Kafkasya Cumhuriyetini yokeden çarcı general Denikin ordusunun bir generali olan Sultan Kılıç Girey'i, bile bile Kuzey Kafkasya Cumhuriyetinin bir generali imiş gibi göstermektedirler (15).

Böylesi gerçek dışılıklardan kaçınmak için gerçekçi eleştirel düşüncenin ve araştırmaların geliştirilmesi gerekmektedir.

NELER YAPILABİLİR?

Dış egemen (ekonomik) güçler, tüm ülkeler düzeyinde, kendi ekonomik ve idelojik yerleşimlerini pekiştirmektedirler. Bu organize gerici güçlerin sömürüleri yoluyla köylerin ekonomik kaynakları kurutulmakta ve çaresiz insanlar kentlere doluşarak dağılmaktadır. Ayrıca, egemen güçlerce denetlenen etkin örgütler ve kitle haberleşme araçları ile (yani radyo - televizyon, sinema, basın, v.b. ile) yüzyılların birikimi **«Halk kültürleri»** kuşatılarak ve **«istenmeyen kültür»** haline getirilerek yokedilmektedir. Kültür gittikten sonra da, resmî ya da edebi dil olamamış diller ölmektedir: Düzce'de ve daha başka birçok yerde Adığe dilinin ölmesi gibi.

Yüzbinlerce göçmen Adığe insanının dil ve kültürünün on yıl ayakta tutulabileceği bile tartışma konusu iken bazı Adığe aydınlarının ulusal olmayan sorunlara öncelik tanımaları, savunulacak görüşlerden olmasa gerek. Bu nedenle, başka ulusların sorunlarından önce, Adığe kül-

türünün sorunları üzerinde durulmalıdır. Başka uluslar ya da egemen çevreler kendi çıkarlarını varsın kendileri yürütsünler. Ama en başta, evrensel insan hakları beyannamesine ve çağcıl anlayışa göre, her halkın kendi dilinde öğrenim görebilmesi tanınmış doğal haklardan iken göçmen Adığey'lilere bu hakları tanımayan ve demokratik özgürlük haklarını kısıtlayan şovenist yönetimlere karşı olmak ve aynı zamanda çiğnenen insan haklarının bir parçasını savunmak asıl sorundur. Bu nedenle sorun, aynı zamanda, halk adına, demokratizmi ve düşünce özgürlüğünü savunma sorunudur. Halkın her türden sorunları, ancak, tam demokratik ve özgürlükçü bir ortamda ortaya konulabilir ve savunulabilir.

Bu bakımlardan halktan ve haklıdan yana olmak gerekir. Dış örnek getirileceğinde, bu örnek, haklı ve insanlıkça desteklenen örneklerden olmalıdır. En başta, demokratik dayanışma, niteliği benzer olanlar arasında kurulabilir. Çünkü, ortak taraflar vardır. Örneğin, Gine (Bissau) Kurtuluş Savaşının sömürgecilerce öldürülen önderi Amilcar CABRAL, sadece kendi halkına değil de, sanki göçmen Adığey'lilere de sesleniyor gibidir. Özetle, bakınız neler demektedir. A. Cabral: Irkçı ve anti-demokratik yöntemlerin bir halkın herşeyini (o halk yokedilmedikçe ya da özümlenmedikçe) baskı altında tutmasına ve kontrol edebilmesine olanak yoktur. Artakalan kültür ögeleri baskılardan kaçar, baskıların ulaşamadığı köşelerde ve halkın bağrındaki sığınaklarda yaşarlar. Halk, yetenekli önderler ve sözcüler bulduğunda, bu halk sığınaklarından başlatılacak bir kültür hareketini, nihayetinde benimseyebilecek ve destekleyebilecektir. Bir halkın kurtuluşunda kültür etkeninin payı, başlangıçta çok önemlidir.

...«Çocuklarımıza, bildiğimiz en iyi şeyleri öğretmeliyiz. Onlar bizim uğraşımızın çiçeğidir» ([16])...

Gerçekten de, iyi örnekler, ancak iyi ve yetenekli önderler eliyle ortaya konabilir. Bunun için çağın aradığı nitelikte ileri hedefli bir **«ilke birliğine** gereksinim vardır. Önderlerle sözcüler ve onlardan oluşacak kadrolar, böylesi bir yolla doğabilir. Örgütlenilebildiğinde ve bu örgütlenme köye de uzanabildiğinde, hızla dış emperyalist şartlandırmalardan kurtulmak ve gerici görüşleri kovabilmek olasılığı doğar. Bu nedenle;

Bilinçlenmek, başta gelen bir sorundur. Örneğin, Ürdün hükûmeti istese, Adığe dilinde öğrenim, basit bir kararname sorunudur: Yirmi Adığece dersi öğretmeni, haftalık ya da aylık bir dergi, bir kültür dairesi... Maddî yönden bir devlet adına çok ucuz olan, fakat o devlete bir kültürel zenginlik ögesi katacak olan böylesine bir girişim, nasıl gerçekleştirilebilir? Bu, bilinmelidir...

En başta, yapılabilecek olanın yapılması gerekir. Örneğin, Kafkas Kültür Dernekleri, Türk yasalarının yardım için öngördüğü biçimde m-ı zıkasız ya da akordiyonsuz, yani ulusal enstrümanlı **«müzik ve oyun toplulukları»** oluşturabilirler: Kamil, Bjami, Şıkepşıne, Epepşıne, Nakır, Sırıne, Pşıne dıkuako, Şo net (tulum), v.b. yerli çalgılarla.

Gereksiz didişmelerden (ki, ilkesizliktendir) kurtularak hızla silkinmek gerekmektedir. Çünkü, günümüzde, çağının en önünden gidemeyen ve ona bilinçle egemen olamayan hiçbir şey, yaşama olanağını bulamaz. Yoksa, göçmen Adığe varlığı, korkulur, on yıl bile süremeyecektir. Örneğin, iki yıl önce Adığecenin bırakıldığı Düzce'de ve daha başka yerlerde, şimdi yaşlı kadınlar bile Adığece konuşacaklarında güçlük çekmektedir. Çıkış güçtür, ama, tedbiri alınmadığında çöküş birden bire gelir. Çalışmak, böylesi bir nedenle de zorunlu olmaktadır. Etkin çalışma için, yasal olarak, en başta, a) Çağdaş nitelikte bir kültürel örgüt, b) Bilimsel ve kültürel yayınlar, c) Sapmalardan kaçınmak (özellikle kişisel olmamak), d) Kültür derneklerini yeniden düzenlemek, e) Köy sorunlarına eğilmek, gerekmektedir.

---

1 — Kaf. Kül. Der., Sayı 39 - 42, s. 78 - 80, 134 - 135.

2 — Kaf. Kül. Der., sayı 19, s. 6.

3 — T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1963 Türkiye İstatistik Yıllığı, Yayın No. 490, s. 63. Not: Türk istatistikleri politik nedenlerle gerçekçi değildir.

4 — K - BASSR - em yı Konstitutse (Zakon Nexhuche), Nalçık, 1966, s. 8 (K-BÖSSC Anayasası).

5 — Uırıs, H. İ., Adığhe txıbzem yı txıde, Nalşık, 1968, s. 186.

6 — Kaf. Kül. Der., sayı 39 42, s. 3 - 5.

7 — Kaf. Kül. Der., sayı 43, s. 32 - 33.

8 — Kaf. Kül. Der., sayı 22, s. 37.

9 — Kaf. Kül. Der., sayı 14, s. 2 - 3.

10 — Adığe Edebiyatı, Kaf. Kül. Der., sayı 39 - 42.

11 — Kaf. Kül. Der., sayı 24.

12 — Kaf. Kül. Der., sayı 39 - 42, 43.

13 — Kaf. Kül. Der., sayı 43, s. 33.

14 — Birleşik Kafkasya Dergisi, Şimali Kafkasya, Türk Ansiklopedisi madde: Girey

15 — Türk Ansikolopedisi ve Meydan-Larousse Ansiklopedisi madde : Girey.

16 — Unesco'dan Görüş Dergisi, Kasım 1973.

JANEKUE PAKUE

Dr. Vasfi GÜSAR

Çerkesler kahramanlıkları ile sadakatları ile tanınan bir millet. Hattâ gerekmiyen yerlerde boşu boşuna kendilerini başkaları uğrunda ölen kişiler. Her hükümdar, her kıral, her devlet reisi bunların bu aşırı ve yersiz ilişkilerinden, söz dinlerliklerinden faydalanmasını ve çıkarları için de bunları emirlerinde birer köle gibi kullanmasını bilir ve sevinir. Gerçekte iyi tarihçiler, ya da tarih okuyanlar bunların bu özelliklerini dâima belirtirler. Bağdat Abbasi Halifeleri, Kahire (Mısır)da Türk ve Kürt hükümdarları, Osmanlı sultanları, Tunus beyleri, Marok (Fas) sultanları, Ürdün kralları ağızlarının tadını iyi bilir hükümdarlar.

Yalnız ikbal sahipleri değil, Devlet amirleri de bunu böyle bilir, düşünürler. Gerekli faydalar bitince onları bir kenara atmaktan da geri kalmazlar, Ara sıra lekelemeğe de çalışırlar, başkalarının emirlerine geçmemek ve onlara sadakat göstermemek için. Talihleri çoğu süre böyle.

Kafkasya'dan Çerkesya ülkesinden Janekue Pakue adında zengin ve ünlü bir Hac vazifesini yapmak üzere 1911 yılında Suriye'ye gidiyor, Hecaza geçiyor. Hacı oluyor. Dönüşte yolu icabı Suriye'de (Şam)a uğruyor ve hemşerileri ile görüşürken bir süre de Şam valisi Galip bey ile tanışıyor. O sıralarda Suriye'nin güney kısmı isyanda. Arap olan aşayir (çadır ile geçen çöl kişileri dahil) memlekete rahat yüzü göstermiyorlar. Başta Jandarma komutanı Hüsrev paşa (Marşan Çerkes soyundan) ile jandarmalar ve askerî birlikler bizar durumda. Suriye valisi Galip beyin Sultan Aziz ile Sultan Hamidin bir siyaseti aklına geliyor, Janekue'nin Şam'da bulunmasından faydalanmağı düşünüyor. Janekue'yi Hükümet sarayına davet ediyor. Amacı ülkesinde söz sahibi ve zengin bu zatı elde etmek ve onun aracılığı ile bir kaç bin haneyi Kafkasya'dan çıkarıp Suriye'nin güneyindeki (KEREK) bölgesine yerleştirmek, onları tampon yapıp oraların asayişini, isyanları bunun aracılığı ile sindirmek.

Ancak bunların dağ, orman, bağ, bahçe ve güzel yerlerden, sulak topraklardan gelip (Kerek) gibi yeşil yaprak görmeyen, ırmak ve nehir akıntısı işitmeyen bu çölde bir kaç ay sonra açlıktan, susuzluktan dağılacaklarını, mahvolacaklarını düşünmüyor, memleketin çıkarına bakıyor, Janekue'ye ziyafetler veriyor, Şam çevresini gezdiriyor, Şam çevresindeki bahçelerde kuzular yediriyor, içiriyor ve Janekue'yi kandırıyor.

Janekue Valinin yakınlığına, Şam'daki büyük câmilerin kutsallığına bakıyor, iltifattan sevinçle bir hacı olarak Kafkasya'ya dönüyor ve halk

ile temasa geçiyor. 1865 göçünden ağızları yanık halk üç murahhas ile oraları görmek, vali ile görüşmek üzere Janekue'yi Şama gönderiyorlar. Hepsi vadedilen toprakları görmek hevesinde. Gösterilen topraklara bakıyorlar, toprak yok hep çöl. Ormanlar, bağlar, bahçeler, dağlar diye bir şey yok. Onlardan bir kaç ay önce gelip yerleşen sekiz, on hane halkı çıplak açlık ve sefalet içinde görüyorlar, onlar orada iken bunların bir kısmının eşyalarını toplayıp anayurda dönmek üzere olduklarını görünce düşüncelerinin yanlış ve hatalı olduğunun farkına varıyorlar, üzülüyorlar. Janekue mahcup önüne bakıyor ve hepsi beraber Kafkasya'nın yolunu tutup Çerkesya'ya dönüyorlar.

Bilmeyiz Suriye valisi Galip bey mahcup olup üzüldü mü?

(Bilgi 10.Nisan,1911 Guaze Çerkes gazetesi İstanbul No : 2) den.

TÜRKİYE ÇERKESLERİ

— 6 —

(Geçen sayıdan devam)

Hazırlayan : **İ. AYDEMİR**

KARS İLİNDEKİ ÇERKESLER :

Sarıkamış İlçesi Köyleri : Sarıkamış'a ilk Çerkes göçmen kafilesi karayoluyla 1860 yılında 300 hane (2000 kadar) gelmişler ve burada yeni Çerkes köyleri kurmuşlardır. Bu gruba daha sonra 1865 de General Musa Kundux ile 200 hane (1500 kadar) Çerkes ikinci defa Sarıkamış köylerine yerleşmişlerdir. O tarihte Sarıkamış'taki Çerkes köyleriyle nüfusları aşağıda gösterilmiştir.

Kars, Sarıkamış 300, Pozat 200, Hamamlı 250, Poyrazlı 430, Boyalık 200, Kayapınar 200, Karabacak 160, Kahvepınar 350, Kapaklı Kaya 180, Elman 80, Batmantaş 150, Sime 400, Lekbudak 120, Hulik 340, Kuyu 250, Yaramış 300, Ağ;aviran 200, Sari Davut 160, Şeyh Veli 70.

Kars ilinde ki Çerkeslerin çoğunluğu Asetin (Kuşha), pek azıda Lezgidir. Bugünkü durumda : Merkezde, Pozat, Hamamlı, Selim, Y. Sarıkamış Yedikilise'de dağınık olarak ve ayrıca Sarıkamış ile Kars merkezlerinde olmak üzere iki bine yakın Çerkes (Asetin) ile; Yenigazi ve İslâmsor'da Lezgiler yaşamaktadırlar.

Kars ilinde yaşayan Çerkesler dillerini korumakta, Çerkes düğünleri geleneklerine uyularak yapılmaktadır.

ERZURUM İLİNDEKİ ÇERKESLER :

İl merkezinde yaklaşık olarak 250 e yakın Çerkes dağınık olarak yaşamaktadır. Bir de Kafkas Kültür Derneğinin bulunduğu Erzurum'un

Hınıs ilçesinde Lekbudak (Çeçen), Güvendik (Asetin), Hassa (Asetin) köyleri tamamen Çerkes köyü durumunda iken bugün bu köylerde pek az Çerkes Kalmıştır.

Erzurum il ve köylerindeki Çerkeslerin toplamı 500 e yakındır.

KIRŞEHİR'DE ÇERKESLER :

İl merkezine bağlı tek Çerkes köyü Akcakul (Sıtma) dur. Köyün tümü Çerkes olup Besleney, Abdzah, Kabardeylerden meydana gelmiştir.

MERSİN'DE ÇERKESLER :

Mersin'e Çerkesler 1864 yılında Samsun yoluyla geldiler. Mersin'de TOHONE Köyünü (80 hane) kurmuşlar, daha sonra 40 hane Yaka Köyüne yerleşmişlerdir. Bu gün Tohone (Atlılar) da 257 Çerkes mevcut olup hepsi KABARDEY'dir. Köy dahil. Mersin ilinde 500 KADAR Çerkes yaşamaktadır.

(Devamı var)

MERSİN'DEKİ ÇERKESLERİN DURUMU

KOÇ Ş.

1 — 1863 senesinde Kafkasya'dan göç ederek, Samsun Limanından Türk topraklarına girdiler.

2 — 84 hane olarak Türkiye'ye giren bu göçmen kafilesi Mersin Şehrine gelip, cıvar bölgelerde ikâmet etmeye başladılar, Üç sene cıvar bölgelerde kaldıktan sonra 1866 senesinde Mersin'e 50 km. mesafede, denizden 1400 rakkım yükseklikte, suyu, havası, ormanı, yeşilliği bol ve alabildiğine düz ovalık güzel bir beldeye yerleştiler.

3 — Buraya yerleşen Ceref, Şid, Toğan, Abrec, Hatko, Kızdok ve Mendu kabartaylardandır.

4 — İlk defa Tohone adı verilen bu Köyde on sene (80 hane) kaldıktan sonra, 40 hane Mersin'e ve bağlı Yaka Köyüne yerleştiler. Yaka Köyünde yerleşik hane 15'dir.

5 — 1866 iskânından sonra bugüne kadar Köy nüfusunda kayıtlı olup da ölenlerin sayısı 1175 cıvarındadır. Halen Köyde 40 hane mevcut 257 nüfus vardır. Köy dahil Mersin ve cıvardaki nüfus 300 kadardır. Diğerleri yakın cıvar şehirlerdedir. (Adana, Osmaniye, Ceyhan gibi).

7 — Köy'de yerleşik nüfus çiftçilik ve malcılıkla iştigâl etmekte, sağlık durumları iyidir. Yaş ortalaması 75 - 80 cıvarındadır. Kafkasya'dan gelenlerden Ceref Kabilesinden İbrahim Kıyıcı 110 yaşında vefat etmiş-

tir. Yine 90 yaşında ölen Halimet adına bir kadındır. Halen Kafkasya'dan gelenlerden sağ kalan yoktur.

Köyde Kafkasların geleneklerine az çok uyulmakta, çerkesce konuşulmaktadır. Düğünler çerkes eğlenceleriyle devam etmekte ise de, tek köy olduğundan cıvar köylerin etkisi altında kalmış, bu yüzden düğünlerde Çukurova usulü davul ve zurna bulundurmaktadırlar.

Kız alma ve vermelerde başlık usulü yoktur, evlenme işleri ekseri Çerkesler arasında olmakla beraber, son zamanlarda yabancılardan kız alma ve verme durumları olmaktadır.

8 — Kişiler bilgilidirler, yüz kızartıcı halleri yoktur. Köyde kurulduğundan bu güne kadar cinayet olmamıştır. Şehre yerleşenlerin çoğu memur,, işçi, esnaf ve sanatkârdırlar. Özellikle; Mersin'de yerleşenler milliyetçilik duygusu yüksek, milletimize ve derneğimize faydalı hemşehrilerdir.

Toros dağları eteklerinde kurulu, mevsimin üç ayı karla kaplı geçen yöredeki Köy ilk defa Tohone adını almış, sonra Sadiye olmuş, bilâhare isim değişikliği yapılarak Atlılar Köyü adını almıştır. Önceleri Arslanköyüne, sonradan Gözne Bucağına bağlı iken, 1973 yılı içinde İçel - (Mersin) İlçesine bağlanmıştır.

Mersin Kuzey Kafkasya Kültür Derneği Yönetim Kurulu'na seçilenler:

1 — Şevket KOÇ
2 — Doğan CANBOLAT
3 — Muammer BULUT
4 — Dursun AKSOY
5 — Sadi Cantürk
6 — Hayri Mert
7 — İsmet KAYA

MÜZİK SEVER OKUYUCULARA ÖNEMLİ DUYURU

Kafkasya Kültürel Dergisi bundan önce, siz okurlarımıza, Kafkasya'dan getirtilen Çerkes müziklerini sunmuştu. Ancak okuyucularımızın isteği üzerine kendilerine gönderilen bu bantlar, teknik hatlar ve teyplerine uymamaları nedeniyle yeterli olamamıştır. Okuyuculardan aldığımız uyartıcı mektuplar üzerine yeni bir müzik sistemini geliştirmiş bulunuyoruz.

En son olarak Kafkasya'dan getirttiğimiz Çerkes müzikleri geliştirilmiş ve teknik bir şekil de kaset bantlara doldurulmuştur. Her çeşit kasetli teyplerde gayet net bir şekilde çalınan bu müziklerin çeşitleri aşağıda gösterilmiştir:

1) Adığe (Kuban), 2) Kabardey, 3) Asetin (Kuşha),
4) Abhaz (Abaza), 5) Karaçay - Balkar, 6) Gürcü.

Bir saatlik kaset bantlara, iki taraflı sözlü ve sözsüz 14 parça olarak doldurulmuş olan bantlar isteyen okurlarımıza 120 TL. ödemeli olarak gönderilecektir. Ayrıca Ürdün ve Türkiye'deki Çerkes müzikleri de aynı şartlarla okurlarımıza gönderilebilecektir.

Mersin Kuzey Kafkas Kültür Derneği yöneticileri ve üyeleri bir arada.

Adığe Masallarından Derlemeler:

Topal Fıçıcı ile Tilki

Türkçeleştiren : **Hapi C.**

Söylenir anlatılır olduğuna göre, bir Topal Fıçıcı varmış. Dağda fıçı yapar, onu satıp geçinirmiş.

Günlerden bir gün, avcılar tarafından kovalanan bir tilkiye rastlamış, fıçısını attığı gibi, hapsedivermiş onu. Birazdan avcılar yetişip «Bir tilki kovalıyoruz, gördün mü?» diye sormuşlar. Topal Fıçıcı da: «Şu tarafa kaçtı» diye kandırıp avcıları uzaklaştırmış.

Topal Fıçıcı : «Şunu keseyim, yoktan yere bir deri sahibi oldum» demiş, bıçağını çekip kesecekken tilki dile gelmiş : «Ne olur, beni kesmezsen söz sana, prensin kızını sana eş, yedi devlerin sarayını da saray yaparım» demiş.

Fıçıcı düşünmüş : «Yalan söylüyorsa, alt tarafı bir tilki derisi kaybetmiş olurum, ya doğru söylüyorsa, dünyalar benim olmuş olur» demiş. Tilkiyle bir olmuş evine dönmüş.

Aradan bir zaman geçmiş, tilki Topal Fıçıcıyı güzel elbiselerle donatmış, prensin sarayının önünden birkaç kez öyle geçirmiş. Prensle karısı :

«Bak bak, Topal Fıçıcı nasıl da giyinmiş... Nereden bulmuş acaba elbise parasını?» demişler.

Bir süre sonra tilki, bir sabah, prensin sarayına varmış, «Topal Fıçıcı beşkuruşlukların ölçeğini istiyor» demiş. Şaşırmış ama prens, ölçeği de vermiş.

Tilki üç gün sonra ölçeği, dibinde birkaç kuruşlukla geri götürmüş. Prensle karısına : «Topal Fıçıcı çok teşekkür etti, şimdi de yirmi kuruşlukların ölçeğini istiyor» demiş. Tam döneceğinde, prens arkadan koşmuş: «Hey ölçeğin dibinde birkaç kuruşluk kalmış, gel de al» demiş. Tilki de : «Ohooo, onlardan Topal Fıçıcı da tonlarca var, bir kaç beş kuruşluğun ne önemi olurmuş ki...» demiş. Prensle karısı: «Vay be, adam amma da zenginmiş» demişler.

Tilki, iki gün sonra, yine dibinde birkaç yirmi kuruşlukla prensin sarayına varmış, «Topal Fıçıcının çok selâmı var, altın liralıkların ölçeğini emanet istiyor» demiş. Dönüşünde, «ölçekte birkaç yirmi kuruşluk kalmış, al da götür demiş» prens. Tilki de, «Ne önemi var ki, Topal Fıçıcı onları saya saya iki günde bitiremedi, kalsın» demiş. Prensle karısı hayret etmişler.

Bu kez liralıkların ölçeğini bir günden fazla bekletmemişler. Tilki binbir zorlukla Topal Fıçıcıya buldurduğu altın liralığı ölçeğe koyup gitmiş. Prense «Topal Fıçıcı çok teşekkür ediyor» demiş, ölçeği vermiş. Arkadan prens: «Hey tilki, dur, bir altın liralığınız kalmış ölçekte, gel de götür» demiş. «Hiç önemi yok» demiş tilki, «Topal Fıçıcı altın liralıklarını ancak birgün sabahtan akşama değin sayabildi, bir taneciği eksilse ne çıkar ki...» demiş. Prensle karısı: «Amma de zenginmiş bu Topal Fıçıcı, ah kızımızı bir isteseydi seve seve verirdik» demişler, tilki de onları dinlermiş.

Bir süre sonra tilki prense «Tanrının izniyle kızınızı Topal Fıçıcıya istemeye geldim» demiş. Prensle karısı kızlarını seve seve vermişler.

Düğün için gelinalma Topal Fıçıcının sarayına (!) doğru yola çıkmış. En önde tilki, onun ardından da hepsi giderlermiş.

Tilki yolda binlerce başlık büyük bir koyun sürüsüne rastlamış. Doğruca çobanlara düğün alayını göstermiş : «Şu koca orduyu görüyor musunuz demiş, gelir gelmez sizi öldürecekler». Çobanlar korkudan ne yapacaklarını şaşırmışlar. «Korkmayın, demiş tilki, bu koyun sürüsü Topal Fıçıcı'nın dersiniz birşey yapmazlar, geçip giderler» demiş. Birazdan düğün alayı yetişmiş, sorduklarında da «Sürü Topal Fıçıcı'nın cevabını almışlar. Herkes hayret etmiş, «Amma da büyük sürüsü varmış bu Topal Fıçıcı'nın demişler.

Tilki yolda yine bir büyük manda sürüsü ile karşılaşmış. Onlara da aynını söylemiş. «Onlarda «Bu manda sürüsü Topal Fıçıcı'nın» diyerek kurtulduklarını sanmışlar. Ardından büyük bir at sürüsü gelmiş. Onlar da «Bu at sürüsü Topal Fıçıcı'nın» demişler.

Düğün alayındakiler, «Bu Topal Fıçıcı amma da zenginmiş» demişler. Derken, yedi dev kardeşlerin altından koca sarayı görünmüş. Tilki doğruca saraya girmiş. Devlerden biri tilkiyi yakaladığı gibi, kardeşlerine seslenmiş, «Hey, bir tilki yakaladım, bıçağı verin de derisini yüzeyim» demiş. Tilki, «Beni öldürmeniz önemli değil, ama şu koca orduyu görüyor musunuz? Sizi öldürmeğe geliyor. Sırf haberiniz olsun diye geldim» demiş. Bunun üzerine devler kıvranıp ağlaşmaya başlamışlar. Tilki, «Onlar gelip geçici, siz bahçedeki ot yığınlarının altına saklanın görünmezseniz, geçip giderler» demiş. Devler yığınların altına saklanmışlar.

Birazdan tilki, atlıları karşılamış; bir yandan arabalarla gelenleri saraya buyururken, öte yandan da atlılara: «Şu koca ot yığınlarından atlarınıza alınız, kalanını da ateşe veriniz, Topal Fıçıcı için şenlik olsun» demiş. Atlılar, atları için ot ayırmışlar, kalanını da ateşe vermişler. Olup bitenden habersiz devler, cayır cayır yanmışlar.

Böylece Topal Fıçıcı, prensesle yedi dev kardeşlerin sarayına sahip olmuş.

Topal Fıçıcı : !Hey, tilki, beni ihya ettin, ölürsen sana bakır mezar yaptıracağım» diye söylemiş.

Günlerden bir gün tilki ölü gibi uzanıvermiş. Hanım kan ter içinde Topal Fıçıcı'ya koşmuş: «Hey, tilkimiz öldü» demiş. Topal Fıçıcı: «O mu derdin? getir de bıçağı, derisini yüzelim» demiş.

Bunun üzerine tilki : «Vay, ben seni ihya ettim, bana bakır mezar yaptıracağına, demek derimi yüzecekmişsin, şimdi gösteririm ben sana» demiş.

Topal Fıçıcı : «Senin numara yaptığını biliyordum, onun için ben de sana bir şaka yaptım. Senin derinle, sana yapacağım bakır mezarın bedeline ne ihtiyacım var benim» demiş. Yine de tilkiyi kandırmış.

Böylece sağlıcakla kalmışlar.

Sözlük :

Topal Fıçıcı - Beşkecve tlaşe
Prens - Pşı
Prenses - Guaşe
Ölçek - Şekatl
Dev - Yınızh
Beş kuruş - Saume plvane
Yirmi kuruş - Saume

İHTİYARLA KURT

Söyenip anlatıldığına göre, hapşırmanın ayıp olduğu sıralarda, bir ihtiyar adam tarlasında çift sürüyormuş. Kurt bunun fakında değilmiş. Orman kıyısındaki tarlasında çift sürmekte olan ihtiyar, kurdun «hapşırdığını» duymuş. Kurt çok utanmış, yerin dibine geçmiş adeta,.

İhtiyara gelip şöyle demiş kurt : «Ne olur, ayıbımı kimseye söyleme, ben de sana avladığım her hayvandan en iyi parçaları getiririm».

Kurt hergün ihtiyara bir dana budu, bir koyun ciğeri, bir geyik eti gibi şeyler getirmeye başlamış. Öyle ki, ihtiyarın evinin bacası kurutulan etlerle dolup taşmış. İhtiyar iyi tembih ettiğinden karısı da birşeycikler olsun söylemezmiş. Ama, komşuların merakına dayanamamış, en sonunda ihtiyar kadın lâfı ağzından kaçırıvermiş: «Yahu, bizim ihtiyar orman kıyısında kurdu hapşırırken duymuş. Kurt da bunu kimseye söylememe-miz için bize boyuna et taşıyor» deyivermiş.

El ağzı bu, durur mu? Dolana dolana haber kurdun kulağına değin varmış. Yer yerinden oynamış. Kurt da kimsenin yüzüne bakamaz olmuş.

Derken, birgün kurt ihtiyarın karşısına yine orman kıyısındaki aynı yerde dikilivermiş: «İhtiyar, sana bunca iyilik yaptığım halde, beni ortalığa kepaze ettin, şimdi seni boğacağım», demiş.

İhtiyar da: «Ne olur? Çizdiğim şu çiziyi tamamlayayım da ondan sonra beni öldür» demiş. Kurt da razı olmuş, bir saat sonra gelmek üzere uzaklaşmış.

İhtiyarla kurt arasındaki konuşmayı ormandan tilki dinlemiş. Hemen ihtiyarın yanına koşup: «Bana, anaç tavukla civcivlerini yedirecek-sen, seni kurttan kurtarırım» demiş. İhtiyar, anaç tavukla civcivlerini yedireceğine, tilkiye söz vermiş.

Bir süre sonra, kurt geri dönmüş, «artık hazırlan, seni yiyeceğim» demiş.

Bu sırada, ormandan, tilki seslenmiş: «Hey ihtiyar, o yanındaki kurt mu, odun mu?» demiş, «Kurtsa söyle de, onu öldüreyim». Tilkiyi, kurt, avcı sanmış, ihtiyara: «Ne olur, odun de», demiş.

İhtiyar : «Odun», demiş.

Tilki : «Öyleyse, o takozu arabaya koysana», demiş.

Kurt : «Beni arabaya koy» demiş. İhtiyar kurdu arabaya koymuş.

Tilki : «O takozu arabaya iple bağlasana» demiş.

Kurt : «Beni bağlıyor gibi yap», demiş. İhtiyar kurdu iyice arabaya bağlamış.

Tilki : «Hey ihtiyar, baltanı o takoza çaksana», demiş.

Kurt : «Baltayı bana çakıyor gibi yap» demiş. İhtiyar vurup kurdu öldürmüş.

Tilki sevinçle ihtiyarın yanına koşmuş. Akşam üzeri sevinçle köye doğru yola çıkmışlar. İhtiyar: «Seni kimse görmesin», diyerek tilkiyi bir torbaya sokup ağzını da bağlamış. Ardından, köye girildiğinde ihtiyar: «Pitsu, pitsu» demeye başlamış. Tilki bundan işkillenmiş: «Hey, ihtiyar, ne yapıyorsun» demiş.

İhtiyar: «Anaç tavukla civcivleri gelsinler, diye şarkı söylüyorum» demiş.

İhtiyarın: «pitsu, pitsu» sesine köyün tüm köpekleri toplanmış. Ardından ihtiyar torbanın ağzını açıp tilkiyi köpek sürüsünün ortasına atmış. Köpekler tilkiyi paramparça etmişler.

Böylece ihtiyar, yine, sağlıcakla kalmış.

Anlatan: Y. Mahmut Yıldız, 1958, Düzce.

Adığe Edebiyatında Eleştiri Sorunları

ŞEŞ'E Kazbek'ten Çeviren
N. KARBEÇ

Edebî eleştirinin gelişebilmesi için belirlenmiş geleneklere gerekseme vardır. Adığe edebiyatının, sözlü halk geleneklerinden kaynaklanarak doğmuş olması gibi, Adığe edebî eleştirisinin kaynaklanacağı geleneksel tutamakları yoktu. İlk Adığe eleştirmenleri, aynı zamanda, ilk Adığe yazarlarının kendileri idiler. Bu ilk yazarların, edebî yaratıcılık dışında, bir başka zorlu görevi de yükümlenmek durumları vardı kendi edebî yapıtlarını yığınlara beğendirmek ve ayrıca onları eleştirmek. Adığe edebiyatı 1920'lerde —yani doğuş yıllarında— böylesi bir gelişim yolundan ilerledi. O dönemlerde genç edebiyatın omuzlamak durumunda kaldığı güçlükler ne gibi şeylerdi? Bir iki olgu, küçük olay ya da olay parçaları ile yaşamın kendisi ve bu yaşamda toplumu engelleyen güçlere karşı alınması gereken önlemler kavratılmak isteniyordu. Bu ilk yazarlar yaşam boyu oluşmakta olan büyükçe süreçlerin işlevini yakalayıp dillendirmede yetkin olamıyorlardı. İlk yazarlar, sürecin boyunca oluşumundan çok, küçücük olgular biçiminde onun sonlarına değinmeyi daha yeğliyorlardı, okura da kolay geliyordu bu. Keraş, Tsey ve Hatko'nun kısa öykü ve yazılarında görülebilen belli başlı özellikler bunlardı. Genç edebiyat karakterleri, toplumsal olay ve davranışları yakalayıp güçlüce gösterebilecek düzeye gelememişti henüz. Edebî eleştiri özellikleri de benzer bir gelişim yolundan geçti: Küçük makale ve eleştiri yazılarında yazarlar sanatsal yönler aramaktan çok, edebî yapıtlardaki düşünsel ve toplumsal içeriği okura kavratabilmeyi amaç ediniyorlardı. Eleştirilerde profesyonel ve estetik öğeler azdı, daha çok uygulamsal ve kavramsal

yanlara ağırlık verilirdi. Böylesi bir yolla, edebiyat ve eleştiri 20 nci yıllarda, gelişkin olmasa da, belirli bir deneyim edinmiş oldu.

Adığe edebiyatı 1920'lerin sonlarında ve 30'larda ayaklarını yere değdirecek önemli gelişmeler gösterdi. Değişik olguların verilebilmesi sorunu aşılarak, yaşamın çeşitli yönlerinin sağlam sanatsal ve psikolojik yaklaşımlarla belirgin temeller üzerine kurgulanıp gösterilmesi aşamasına ulaşıldı. Edebiyatta estetik güç, büyük bir gelişim gösterdi. Bu gelişime, en çok, Keraş'ın romanından parçalarda, Tleusten Yusıf'ın «Ğogur Uxığ» (Yol Açılmıştır) ve Yeutıh Asker'in «Sşınahızh» (Ağabeyim) adlı uzun öykülerinde, Tsey İbrahim'in dramaturgunda, Pereniko Murat, Teuçoj Tsığo ve Hatko Ahmed'in kısa ve uzun şiirlerinde rastlanmaktadır' Edebiyatta ki bu başarı, eleştiride de gelişimlere olanak sağladı. Böylece, Adığe eleştiri sanatında ilk öğeler 1930 yıllarında doğmuş oldular. D. Kestan ve A. Yeutıh'ın Adığe düzyazısı ve şiiri konulu makaleleri o sıralar gazetelerde çıkıyordu ki, bu yazılarda, edebî ürünlerdeki düşünsel içerik, yazarların toplumsal pozisyonu ile birlikte veriliyor ve ustalaşmanın sorunlarına değiniliyordu.

Bununla birlikte, hemencecik, doğru estetik düzeni ve belirgin niteliği bulunan, sağlam ve kökleşmiş geleneklere dayanan bir eleştirel sanatımızın doğmuş olduğu da söylenemez. Büyük bir edebiyatımız, belirgin geleneklerimiz ve sağlam deneyimlerimiz olunca da, artık, yazarlarca yazılan küçücük ve tek tük makalelerle eleştirel sanatın yükümleneceği sorunlar taşınamaz olmuştur. Edebiyatın katettiği yolu, edindiği deneyimleri ve gelişim sürçelerini derinlemesine çözümlemek ve doğru toparlamalara yönelmek zorunluğu ortaya çıktı. Bu görevi de, ancak profesyonel eleştiri yükümlenebilirdi. Kendini sırf bu işe adayabilecek profesyonel eleştirmenlerimiz de yoktu. Yautıh, Keraş ve Hatko, birer yazar idiler, dolayısıyla, eleştiriye yönelebilecek durumda olanı, bir tek D. Kestan idi. Ama o da, dergi ve eleştiri geleneğimizin olmayışından ve yayım olanaklarımızın azlığından, profesyonel eleştiri mesleğine atılamadı. Daha sonraları, yani savaş yılları, Kestan'ı, eleştiriden tam elini çekmese de, bir düz yazı yazarı olarak görürüz.

Savaştan sonra Adığe edebiyatı önemli gelişmeler gösterdi. Keraş, Tleusten, Yeutıh, Kestan, Aşın ve Meşbaş'ın yeni romanları ve uzun öyküleri yayımlandı, ayrıca şiirde de ilginç önemli adımlar atıldı. Olduğu gibi ele alındığında, savaş sonu Adığe edebiyatında büyük süreçlerin gerçekleştiği, yaşamın dillendirilmesinde ve insan karakterlerinin ortaya konulmasında —ve daha başka alanlarda— gereksenen sağlam ve güçlü olanakların edebiyatın eline geçtiği görüldü. Adığe edebiyatı belirgin bir sanatsal düzene ve canlı bir öze kavuştu, gereksemelerini de kendisi

saptayabilir oldu. Edebiyatın edindiği deneyimlerin ve onun eğilimlerinin çeşitli yönlerden derinlemesine çözümlenmesi ve toparlanması görevi de, günümüz eleştirisine düşmektedir. Bu görev yerine getiriliyor mu, yoksa getirilmiyor mu?

Soruyu doğrudan yanıtlamaya kalkışmak pek yerinde olmaz sanırım, çünkü, edebî eleştiri ile edebiyat bilimi ne denli gelişmiş olsalar da, edebiyatın kendi gelişimi ile karşılaştırıldığında, eleştiri sanatının daha az gelişmiş olduğu görülür. Bu nedenle, yani eleştirel sanatın gelişimi bakımından, varolan olanakların belirlenmesi ve bu konularda tartışmalara başlanması, sanırım başarı yolunda en tutarlı adım olacaktır.

Bu son yıllarda gazetelerle «Zeqoşnığ» dergisinde oldukça ilginç eleştiri yazılarının basıldığına tanık olmaktayız. Böylesi bir yoldan da eleştiri sanatımız bazı yararlı olanaklara kovuşmuştur. Biz, janrları (türleri) yönünden bunların neye benzediklerini görelim. Gazetelerde ve dergilerde en çok eleştiri makaleleri basılmaktadır. Gerçekten Şhaleho Abu, Kunij Mihamet, Tharkoho Yunıs, Koşbeye şımaf ve başkalarının eleştirel makaleleri hemen akla gelmektedir. Yazarlar ele aldıkları kitap ya da yapıtlardaki düşünsel içeriği ve sanatsal değerleri, kısaca olsun, eleştirilerinde ortaya koymaktadırlar. Ama sırf eleştiri makaleleri ile eleştirel sanatın gereği karşılanamaz, büyük sorunlara, düşündürücü sanatsal yapıtlara ve soruşturmalı toparlamalara eğilim gösterilmiyor gibidir. Küçük eleştiri makaleleri ile büyük sorunların üstesinden kolay kolay gelinemez, hele bu sorunlar üzerine görüşleri ve bu görüşler adına belirecek soruları karşılamak hiç te kolay olamaz. Yani, eleştiri sanatı, eldeki estetik ölçütlerden gidilerek, edebî süreçlere uygulanmak isteniyorsa (ki, tam vaktidir), gereksenen uygulama biçimi belirlenmelidir. Gazetelerle derginin üstlenmiş oldukları görevler küçümsenemez, ama sorunlara ilişkin girişim asıl onlardan geldiğinde, başarı daha büyük olacaktır. Sözü edilmesi gereken başka bir husus ta, eleştirel ustalığın oluşmasında en etken olan şeyin, yani o alanda ayrı görüşlerin doğması ve atbaşı gitmesi durumunun, bir edebî yapıt ya da dönem adına var olmasına karşın, bunların henüz birbirleriyle karşılaşmamakta olmasıdır. Bu alanda yayımlanmış yapıtlardan Yeutıh, Kestan ve Şhaleho'nunkiler anlamları yönünden küçümsenemezler. Bu kitaplar ne denli yararlı olsalar da, o kadarlıkla büyükçe edebî sorunların üstesinden gelinmiş olunamaz. Ayrıca kitaplarda kullanılan yazı dili ile edebî kaynakların değerlendiriliş biçimi, en başta ilkesel açıdan edebî eleştiriyi ve edebiyat bilimini ileri götürmeye ve geliştirmeye uygun bir yöntemi işaretlememektedir. Yazılarda akademizme boğulma olgusu da, eleştiri estetiğimizde saptanmış geleneklerimizin boğuntuya gitmesi sorununu doğurmaktadır.

Gereken ölçüde olmasa da dergi ve gazeteler, bilimsel araştırma enstitüsü ile yayınevimizi eleştiri üzerinde durmakta, bilimsel yazılar, incelemeler ve hattâ edebiyatımız üzerine kitaplar yayımlamaktadırlar. Tüm bunlar bu son yıllarda eleştirel düşüncenin gelişmekte olduğunu kanıtlamaktadır. Kuşkusuz güven verici bir gelişmedir bu, bizim kaygımız, eleştirel düşüncenin ağır yol almakta olmasından doğmaktadır. Bu yıllarda basımevimiz Şhaleho Abu'nun «Adığe Edebiyatında Adığe Kadınının 1 Ele Alınış Biçimi» («Adıghe bzıtlfığer Adıghe literaturem qızeriğetlağorer», 1963) adlı kitabını, Kunıj Mıhamet'in «Adığe Edebiyatı Üzerine Düşünceler» («Adıghe literaturem yehılveğe gupşısexer», 1968) kitabını, bilimsel araştırma enstitüsü de edebiyat ve folklor üzerine birkaç ciltlik «Uçenie zapiskiy»leri (Eğitim Notlarını) ve Hadeğalve Asker'in «Yiğitlik Destanı «NARTLAR» ve Onun Kökeni» («Geroiçeskiy epos «Nartı» i ego genezis») adlı yapıtını ve Pedagoji Enstitüsü de edebiyata ilişkin kürsü çalışmalarını yayımladı. «Zeqoşnığ»da da M. Kunıj, T. Çuamıko, Y. Tharkoho ve U. Penecu'nun bilimsel incelemeleri ve eleştiri makaleleri yayımlandı. Çerkes (Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi, çev. notu) yazarı H. Hopsarıko'nun «Adığe Edebiyatının Gelişim Yolu» («Puti razvitiya adıgskix literatur» Stavropol, 1968) adlı kitabı da yayımlandı. Tüm bunlar Adığe edebiyatının birçok kuramsal ve tarihsel sorunlarına değinmektedirler. Bu nedenle, Adığe eleştirisinin ve edebiyat biliminin henüz doğmamış olduğu da söylenemez. Adığe edebiyat bilimi mevcuttur ve edebiyatla ilgilenenlerce adları bilinen eleştirmenlerimiz de vardır — Şhaleho Abu ve Kunıj Mıhamet.

Kaygı veren şey başkadır: Birlik (SSCB, çev. notu) eleştirisindeki deneyimlerle ve estetik ölçütlerle tartıya vurulduğunda, eleştirimizdeki bilimsellik, derinlikve sorunları çözümlemedeki yetkinlik ne düzeydedir? Sözü edilen yapıtlarda çoğunlukla sav ve edebiyat bilimine özgü belirtiler bulunmaktadır, yazarların ilgilendikleri konular da — edebiyatın tarihi ile, «düne ait» sorunlarıdır, asla «günümüzün» sorunları değildir, gerçekten, şimdilerde düzyazı ve şiirde gerçekleşmekte olan önemli süreçlerden sözedebileni, bulunmamaktadır. Eleştirmenlerimizin günümüz edebiyatına değindikleri de çıkmaktadır, ama bu, daha çok eleştiri makaleleri yazıldığında olmaktadır ve asla toparlama biçiminde genişliğince araştırmalar yayımlandığı görülmemektedir. Eleştiriye oldukça uzak düşmüş yazarlarımızın, edebiyata ilişkin bilimsel konulara daha fazla ağırlık vermeleri gereği de bundan dolayı zorunlu olmaktadır.

Edebî çevrelerimiz kuramsal sorunları tam vaktinde ele almış bulunmaktadırlar. Yazarlarımızı en çok ilgilendiren husus, Adığe edebiyatının doğuş biçimi ile onun katetmiş olduğu yol, geleneklerin yararı ve

edebiyatın içerisinde doğmuş bulunan yeniliklerdir. Böylesi konulara değinmiyen bir yazarımız yok denilse yeridir. Edebiyatımızın doğuşunda rol oynamış etkenlerden sözedilirken, edebiyatçılar en çok iki hususa ağırlık tanımaktadırlar: Sözlü halk ürünleri ile Rus edebiyatına. Dimitriy Kestan'a göre: «Bir yandan büyük Rus edebiyatının özellikleri, öte yandan da yerli gelenekler, özellikle sözlü edebî ürünler» etkinliklerde bulunmuşlardır («Uçeniye zapiskiy», ANNİİ, Mıyequape, cilt 3, s. 5). Roman doğuşundan sözederken de şöyle yazmaktadır Kunıj: Roman başlangıcında etken olan şeyler nelerdir? Tarihsel etkenler bu konuda üçe ayrılırlar: En çok ve en başta sözlü halk ürünleri, geçen yüzyıl aydınlarından kalan tek tük nesneler ve ayrıca kardeş komşu halkların kültürleri (Adığe Edebiyatı Üzerine Düşünceler», s. 13). Öteki yazarların kanıları da bunların benzeridir.

Edebiyatçıların sözleri yerindedir: Belirli estetik geleneklere dayanmayan genç edebiyatın elbette başka köklerden gelme geleneklere ve örneklere gereksinimi olacaktır. Sözlü halk ürünleri ile Rus edebiyatı böylesi örneklerden olmuşlardır. Asıl üzerinde durulması gerekense, edebiyatçıların bu büyük soruna sadece değinmekle yetinmiş olmalarıdır. İnceleme ve araştırmalarda, varolan böylesi özellikler üzerine, sözlü ürünlerle Rus edebiyatında bulunan estetik gelenekleri Adığe yazarlarının nasıl bulup kullanmakta oldukları ve onlardan hangi biçimlerde yararlandıkları üzerine, pek fazla şey bulunmamaktadır. Sözü edilen bu önemli sorunlar anılan yazılarda sadece bir sav ve sadece bir kuru değinme ötesi olamamakta, dolayısıyla, bunlardan, çok yönlü ve derinliğine araştırılmış ve sağlam bir toparlamaya gidilmiş anlamı çıkmamaktadır. D. Kestan'ın anılan yazısında ilginç görüşler de öne sürülmektedir: «Adığe edebiyatının başka genç edebiyatlardan farklı yönü», diyor yazar «düz yazının hızlı gelişme göstermiş olmasıdır». Yazarın bu gelişime etken saydığı şey «sözlü anlatımların düzyazıya temel olabilme özelliği» taşımaları idi. Yazar düşündürücü örneklerden sözetmektedir: Epik örnekler sözlü ürünler arasında geniş bir yer tutmaktadırlar —söylenti— söylenceler, tarihsel şarkılar ve öyküler. Çeçaniko Çeçen, Narıç ve Aydemirkan öyküleri biçimleri ile neredeyse roman janrını (türünü) andırmaktadırlar. Bunlar, görüntü ve özellikleriyle, düzyazımızı ve romanımızı etkilemişlerdir. Kestan ve Kunıj bu görüşü öne sürüyorlar, ama bunu bir olgu (fakt) olma ötesinde, toparlayarak kesin bir kavram niteliğine getiremiyorlar.

İşin burasında önemle üzerinde durulması gerekecek durumlar bulunduğu kanısındayız. Edebiyatımızda sözlü ürün özelliklerinin bulunduğu doğrudur, ama düzyazının gelirimini ve en çok ta roman gelişimini

salt buraya bağlı görmek doğru olabilir mi? Edebiyatımızın başlangıcında düzyazının «öne geçmesini», salt «Sözlü ürünlerin düzyazısal anlatım lar, görüntü ve özellikleriyle, düzyazımızı ve romanımızı etkilemişlerdir. özelliklerine» dayandırmak, bence, yeterli bir açıklama biçimi olamaz. Ancak, düzyazının, sözlü öğelerden yararlanmış olduğu ve böylece zenginleştiği söylenebilir. Düzyazı, örneğin 20'nci yıllarda gelişme gösterebilmişse, bu düzyazısal sözlü anlatımlardan ötürü değildir. (şiirsel anlatımlar ve öğeler de az değildir), öznel ve nesnel etkenleri de gözönüne getirmek gerekir. Edebî karanlıktan kurtulamamış halkın yaşamında gerçekleşen değişimlerin ardarda ve küçücük olgularla, ama anlaşılır bir yöntemle anlatılmasında en kolay yollardan biri de, düzyazı janrlarıdır. 20'nci yıllarda yazarlarımızın yaşantıdan alınma çokça kısa öykü ve haber tipli yazılar yazmaları da, bundandı. Şarkı ve şiir gibilerinde bile, çoklukla sonlara doğru, yaşanmış bir olay küçük özneler biçiminde anlatıma bağlanırdı (Hatko, Tsey ve başkalarının şiirlerinde). Birincisi bu. İkincisi de — edebiyata adım atan yazarların kendi istidatlarının düzyazı ve şiir gelişimindeki etkenlikleridir. Düzyazar Keraş olmasaydı, şiiri (Hatko) ya da dramaturgu (Tsey) kimin geliştireceğini bilebilmek gerçekten zor. Söylenmesi gereken başka bir husus, Adığe edebiyatının doğduğu yıllarda, edebî janrlar arasında pek bir farklılık olmadığıdır, büyükçe başarılar hedeflendiği ya da gerçekleştirildiği söylenemez — edebiyatımız, yazar kadrolarımız oluşuncaya değin yerinde saydı. Adığe edebiyatı, ancak 30'ncu yıllarda görünür gelişmeler kaydedebildi, düzyazı üzerine konuşulursa, yazarlarımızın büyük ve güçlü yapıtları da — «Mutluluk Yolu» (ilk adı «Şambul», geliştirilmiş sonraki baskılarının adı «Nasıpım yı ğogu», çev. notu), «Yol Açılmıştır», «Ağabeyim» ve başkaları — o dönemde yazıldı. 30'ncu yıllarda Adığe edebiyatının, her yönüyle gelişme gösterdiği ve düzyazının öne geçtiği savı, doğrudur. Şimdilere değgin konuzmak gerekirse, düzyazı her ne denli gücünü koruyorsa da, şiirin daha öne geçmiş olduğu da bir gerçektir. Dolayısıyla, edebî aşamalardan sözederken, çok yönlü düşünerek konuşmak gerekmektedir.

Sözlü ürünlerin etkenlikleri üzerine araştırmacılarımızın (edebiyatımızın kurulmasına ilişkin olarak) çok yönlü çalışmalarda bulunmaları zorunludur. Her yazar ve her edebî dönem açısından sözlü geleneklerden yararlanılış biçimi derinlemesine araştırılarak, bir sonuca bağlanmalı, gerekli biçimde araştırma ve çözümleme yolundan gidilerek sorunlara açıklık kazandırılmalı ve bununla da yetinilmiyerek sorular soruları karşılayabilecek toparlamalar yapılmalıdır. Kişisel kanıma göre, Autle Saret'in yazıları (ANİİ - Adığe Bilimsel Araştırma Enstitüsü'nün «Eğitim Notları»nın üçüncü cildinde olanları ve başkaları), bu konuda, ya-

zarlarımızın sözlü halk ürünlerinden nasıl yararlanmış olduklarını, belirli materyallere dayanarak ve doğru toparlamalara vararak göstermektedir.

Rus edebiyatından gelme özelliklerden de, aynı yöntem kullanılarak sözedilmelidir. Bu özelliklerden herkes yararlanmıştır. Rus edebî örneklerinden (geleneklerinden) genç edebiyatın kuruluş dönminde, gerçektn yararlanılmıştır. Ama bu sorun, sözü edilmek dışında, belirginleştirilerek ve yerli yerine oturtularak aydınlatılmış değildir. Rus edebiyatından gelme özellikler konusunda, asıl üzerinde durulması gerekenler Puşkin, Lermontov, Nekrasov, Çehov, Gorkiy ve Mayakovskiy'in yapıtlarıdır. Bu yapıtlardaki güçlü estetik öğelerin yazarlarımıza hangi biçimlerde yol göstericilik yapmış oldukları ayrıntılarıyla ortaya konulmalıdır. Bazı yazarlar Rus klâsiğinden (örneğin, Tsey Gorkiy'in dramaturgundan, Pereniko Mayakovskiy'in şiirinden) örneklenerek daha iyi yazmaya başladılar demek, yerli geleneklerin yararından hiç sözetmemek anlamını kapsar. Rus edebî gelenekleri üzerine, kişisel kanımca, en çok üzerinde durulması gerekeni, sanat yöntemi olarak eleştirel gerçekçiliğin estetik ilkelerinin Adığe edebiyatının başlangıcında (zamana ilişkin olarak) nasıl kullanılmakta oldukları sorunudur. Şöylesine kanıtlar bulunmaktadır bu konuda: edebiyatın doğuşunda ve kuruluşunda yazarların yararlanmış bulundukları başlıca şeyler eleştirel gerçekçiliğin yapıtları idiler, Adığeceye çevrilen yapıtlar da bunlardandı —birincisi bu; ikincisi— eleştirel gerçekçiliğin estetik ilkelerine bağlı gerçeklerden birisinin de toplumcu gerçekçiliğin kuramı ve uygulamı olduğudur, Adığe edebiyatı bu ikinci yönteme bağlı olarak doğdu. Ama bundan eleştirel gerçekçiliğe ulaşılabildiği anlamı çıkmaz; bu nedenle, klâsik Rus edebî görüntülerinden sözedilirken, genç edebiyatın eleştirel gerçekçilik vasıflarını nasıl değerlendirmiş olduğu tüm yönleriyle belirlenebilmelidir. Ardından bu bizi başka bir önemli kuramsal soruna da götürür: Adığe edebiyatındaki toplumcu gerçekçiliğin böylesi bir temele dayangın kurulduğu gerçeğine. Bu önemli kuramsal sorun üzerine edebiyat araştırmacılarınca yapılmış önemli bir çalışma yoktur.

Bu sorun, Sovyet edebî çevrelerinin ve eleştirmenlerinin önemli sorunlarından biridir, her cumhuriyet ve her bilimsel araştırma merkezi adına, bu çözümü gündemde bekleyen bir sorundur. Toplumcu gerçekçiliğin Adığe edebiyatında yeretmesi sorununu Çerkes edebiyat araştırmacısı H. Hopseriko ele almıştır; «Adığe Edebiyatının Gelişim Yolu» adlı yapıtında. Hopseriko'ya göre, belirli gelenekleri bulunmayan genç edebiyatlar «toplumcu gerçekçilik yolunu izliyorlardı, ama böylesi edebiyatlarda toplumcu gerçekçiliğin tam yerini bulmasından önce belirli bir aşa-

ma katedildi. Bu aşamayı toplumcu gerçekçiliğe ya da eleştirel gerçekçiliğe büsbütün dayayamayız» (s. 84). Öyleyse, bu yazılar hangi türden bir yöntemle yazılmışlardı, yoksa bir yönteme dayanılmaksızın her nasılsa kendiliğinden mi oluşmaktaydı edebî süreçler? Hopseriko, sorusuna kendi karşılık vermektedir: «Folklorik şiir özellikleri taşıyan birkaç romantik belirti dışında, genç edebiyatlarda açığa vuran özellik natüralizm (doğalcılık) idi» (s. 85).

Gerçekten de, genç edebiyatın, eleştirel gerçekçiliğin tüm geleneklerine bağlı olarak geliştiğini söylemek, gerçeğe uzak düşmek olur. Genç edebiyatlar için gerçeğe yakın bir çıkış yolu bulmak, zordur — gelişimleri sırasında toplumcu gerçekçiliğin bu edebiyatlarda kurulduğunu söylemek te, gerçeğe aykırılık olur. Ama genç edebiyatların eleştirel gerçekçiliğe uzakça olmalarından ve onlarda toplumcu gerçekçiliğin kurulamamış olmasından, bu edebiyatlarda doğal olarak bir natüralist yöntem izlemekte olduğu anlamı da çıkmaz. Hopseriko'nun sözleri kişiyi şöylesine bir düşünceye götürebilir: O halde, geleneği olmayan genç edebiyatların belirli natüralist gelenekler seçmeleri gereğine. Natüralizm ayrı bir sanat sistemidir. estetik ilkeleri de bir belirli yolu katetmişlerdir. Natüralist ilkelerden dışa vuran olgu, sadece gördüğünü yazmak ve resim yapmak değildir, böylesi bir belirtiyi geçerli tutamak sayan bazı araştırmacılar bulunsa da. O takdirde, tarih öncesi ilk insanların mağara resimlerini de, bir natüralist yöntemle yapmış olduklarını söylememiz gerekecektir. Natüralizm de, öbür sanat yöntemleri gibi, toplumsal yaşamın bir ürünüdür, doğması ve gelişim göstermesi de bir belirli ideye bağlıdır. Sözün kısası, natüralizmin önemli belirtilerinin en fazla görüldüğü sıralar eleştirel gerçekçiliğe ilişkin ilginç geleneklerin ortaya çıktığı sıralardır (örneğin, Fransız edebiyatında). Bu nedenle, natüralizm, eleştirel gerçekçiliğin bir antipodu (karşıtı) ve bir kalıntısı niteliğini taşımaktadır.

Natüralizmin, başka bir deyimle, kaba gerçekçiliğin belirtileri hangi zaman adına olursa olsun Rus edebiyatında ve estetik düşününde fazla yer bulamamıştır. Böylesi belirtiler geçen yüzyıl Rus edebiyatında görünür gibi olmuşsa da, (L. Tolstoy, F. Dostoyevskiy), asla bir sanat sistemi olamamıştır, sanatta yaratıcılığı belirleyen ve egemenliği boyuna elde bulunduran, eleştirel gerçekçilik olmuştur. Bu nedenle, Hopseriko'nun savına dönüldüğünde saptanması gerekli husus, genç edebiyatlarda, başka gelenekleri olmadığından natüralist geleneklerden bir sanat yöntemi gibi yararlanılıyordu demenin doğru olamayacağı hususudur.

Ama bundan edebiyatımızda natüralist öğelerin hiç görünmemiş oldukları savı da çıkarılmamalıdır, sanatsal deneyimlerin bulunmayışın-

dan ileri gelme ve kendiliğinden oluşma belirtiler taşıyan değişik estetik deneyim öğeleriden yararlanıldığı da çıkardı. Ama bu kendiliğindenliğin belirli bir sınırı da vardı, bunu da edebiyatın yeni yaşantıyı dile getirme zorunluğu çiziyordu. Yeni yaşantı üzerine genç edebiyatın dayandığı sanatsal materyaller, belli başlı eğilimleri ile demokratik düşün alanında eleştirel gerçekçiliğin edebiyatta saptamış olduğu nesnelere çok yakındı, eleştirel gerçekçilik ile toplumcu gerçekçilik arasındaki yakınlığı da bu temel öğe oluşturuyordu. Toplumcu gerçekçiliğin edebiyatımızda doğuşundan sözederken, bu bizi, kaçınılmaz olarak, eleştirel gerçekçilik geleneklerinden ve onların anlamlarından sözetmek zorunluğuna götürmektedir.

Adığe edebiyatının doğuşuna ve gelişimine etken olan şeyleri genişliğince saptayabilmek için, yeniden onun 20-30 yıllarındaki durumuna dönmek gerekmektedir. Adığe edebiyat biliminin bu konularda özgün incelemeleri bulunmaktadır, ama bunlar daha çok, Adığe kültür gelişimlerinin belirlenmesine ve edebiyatın idesel ve toplum bilimsel açılardan ele alınmasına ilişkindir. Adığe edebiyatının sanatsal materyallerle yeni yaşantıya bağlanmış janrlarına ve onların dayandıkları usul (obraz) ve biçim (stil) kurallarına ilişkin şeyleri tüm ayrıntılarıyla öğrenmek gerekmektedir. Araştırmacılarımızın koydukları yapıtlardaysa, böylesi şeylere pek rastlamamaktayız.

Toplumcu gerçekçiliğin gündeme getirdiği sorunlardan biri de, genç edebiyatın janrlarına ilişkin sorunlardır. Eleştirmenlerimiz ve araştırmacılarımız, çalışmalarında janrlardan en çok roman janrı üzerinde durmaktadırlar. Bu son yıllarda Autle Saret tarihsel şarkılarla halk öyküleri, Hut Şamsuddin de söylenti - söylencelerin (pşise'lerin) doğal estetikleri konulu yazılarından birkaçını yayımladılar, ama bunlar, edebiyattan çok folklora ilişkindirler. Bu nedenle, salt edebiyat üzerine çok az sayıda bir çalışma ürününden sözedebilir durumdayız. Janrlara ve en çok ta Adığe romanına ilişkin sorunlara eğilen en derli toplu çalışma ürünü M. Kunıj'ın sözü edilen yapıtıdır.

—«Adıghe romanır» («Adığe Romanı») adlı inceleme kitabındaki yazılar, bu konuda, bizdeki ilk araştırma ürünlerindendir. İncelemeler hayli geniş olup, kitabın yarısından çoğunu tutmaktadır.

M. Kunıj, romanın katetmiş olduğu yol ile, onun büyük gelişimlerinin hangi biçimlerde gerçekçiliğe bağlanmış olduklarını incelemektedir. Ortaya konulan sonuçların tümü de tutarlıdır burada, yapıt, Adığe romanından derinlemesine sözedebilmenin sağlam kuramsal tutamaklarını sunmaktadır. Ama incelemeye kuramsal temel olması gereken şeyleri,

yapıtın ilk sayfalarında gördüğümüz umut verici olanakları, daha sonraki sayfalarda bulamamaktayız. Bu kopukluk nedeniyle, romanın janrsal ilkelerinin sağlam analiz olanakları yazarın elinden kaçmaktadır, kuramsal düşünceden ayrı düşmüş halde yazar, Adığe romanının edindiklerini, gelişimlerini ve eksikliklerini bir tarih kronolojisi sıralaması biçiminde, anlatmak durumuna düşmektedir. Böylesi bir yolla da toparlama yapılabilirdi, ki, yazar bunu yapmıştır, ama yine de bunlar, Adığe romanının kuramasl durumunu belirlemekten çok, andığı janrlara ilişkin olguları (faktları) okuyucuya anımsatmak üzerinedirler.

Yarım yüzyılı geçti Adığe edebiyatının varolduğu (burada «Adığe Özerk Bölgesi»nin «Kemguy» lehçesi esasından geliştirilen bölgesel Adığe edebiyatı sözkonusudur. Çev. notu). Romandan sözedilirken, Adığe edebiyatının ayrı dönemlerini de anımsamak gerekmektedir. Bu nedenle, M. Kunıj'ın edebiyatı dönemlere ayırması, yerindedir. Dönemlerin «sınırları çizilmiştir», diyor yazar, «başka türlü bir ayırma biçimi de düşünülebilirdi, ama bu biçim bize daha kolay geldi» (s. 25). Çalışmalarda «daha kolayı» yeğlenebilir, ama, bu «kolaylık», edebî kurallara ve süreçlere uygun olduğunca verimli sayılabilir. Roman gelişiminde dört dönem saptamaktadır M. Kunıj: a) «Mutluluk Yolu»na bağlı olanlar; b) savaş sonrası yıllarında Tleusten'in «Dağ Aydınlanıyor»una bağlı olanlar ya da başka deyimle 0'ncı yıllar; c) 50'nci yılların romanı; d) şimdiki dönem (60'ncı yıllar), (s. 25). Edebiyatın dört döneme bölünmesi anlaşılması güç bir şey, ki bu dönemler en çok edebiyat yapıtı verilen yıllara rastlatılmıştır ayrıca. Oysa, edebî sürecin katetmiş olduğu yol, çözümlenmeden, olduğu gibi bırakılmıştır, sadece bağlı bulundukları zaman da gözetilerek dönemlerden ve romanlardan kısaca sözedilmekle yetinilmiştir. «Roman, bizdeki janrların en başarılısıdır» (s. 6) diyor yazar. «Uzun öykü yazımı her ne denli başarılı görülse de, Adığe romanı alanındaki yapıtlar daha bol ve daha üstündürler. Edebiyatımızdaki gelişim bu janr ile daha net olarak belirlenebilir» (s. 77). Bu sözler doğru bulunsa bile, M. Kunıj, kitabında bu sözleri destekleyecek belgeleri yeterince göstermemektedir. Roman ürünleri gözle görülür bir çokluktalar denilse bile, bunu doğrulamak bakımından öteki janrlardan, düzyazımızın tümünden ve şiirin gelişiminden sözetmek gerekirdi, yoksa, edebî sürecin kuralları ve onun edebiyattaki yeri nasıl belirlenebilir? Yazar, Adığe edebiyatında ilk romanın «Mutluluk Yolu» olduğunu ve onun edebiyatın gelişmesinde büyük yararları görüldüğünü söylemektedir. Doğrudur. Ama bu kanı edebî sürece tümden bağlı götürülemediğinde, sadece bir kuru olgu ve sav ötesi anlam taşımamakta ve dolayısıyla toparlama yapılmış olmamaktadır. 30'ncı yıllarda «Mutluluk Yolu» dışında Tleus-

ten ve Yeutıh'ın uzun öyküleri ile Teuçoj Tsığo ve Hatko'nun kocaman epik yapıtları da yayımlandılar, ki bunlarda da roman belirtileri vardır. Keraş'ın romancılığından önce yayımlananların sayısı da az değildir. Edebiyat yapıtlarının tümüyle karşılaştırılmadan romandaki gelişimin «daha fazla» olduğu nasıl saptanabilir? Hele Tleusten'in «Dağ Aydınlanıyor»u («Qucher qenefı») ele alındığında. M. Kunıj, bu sonuncusunu, Keraş romancılığının bir uzantısı saymaktadır. Oysa, biz, bu romanda sanatsal ögeler bulunduğu kanısındayız.

O sıralar Tleusten'in belirli bir deneyimi vardı, edebiyatımızdan bazı görüntüler yapıtında izlenmekte olsa da, bu görüntüleri salt «ilk» romana bağlı görmek yerinde bir görüş olamaz. Sözün kısası, edebiyattaki etkilenim, kahramanların bazı benzer noktalarını ve bu tür bir kategoriyi aşmaksızın ele alınacak olursa, geleneklerin anlamından sözetmesi güçleşir. Kanıma göre, Tleusten'in romanında Keraş'ınkinden çok, Rus edebiyatından gelme özellikler bulunmaktadır. Rus edebiyatından başka, ayrıca büyük janrlar halinde olmasalar da, Adığe edebiyatında savaş üzerine yazılmış yapıtların sayısı da az değildi. Edebiyatımızın o sıralardaki durumu ve savaş sorunlarının bu yapıtlarda ele alınış biçimi saptanmamışsa, «Dağ Aydınlanıyor»dan sözetmesi güçleşir kuşkusuz. M. Kunıj'ın, romana ve onun janrsal ilkelerine ilişkin görüşleri toparlayamaması da, bundan dolayıdır.

Eleştirmen, çelişmelere de düşmektedir. «Dağ Aydınlanıyor»u roman saymaktadır, o (ama analizlerinde bunu saptayacak bir şey yoktur), ayrıca, iddiası doğru kabuledilecek olsa bile, kendi itelemektedir bunu. «Y. Tleusten'in kahramanları hep aynen kalmaktadırlar»,... önder kişidirler, iyidirler... ya da kötüdürler,... başka bir deyimle, kahramanları, istatistiksel kurgulanmışlardır» (s. 43). Durum anlatıldığı gibiyse, geriye sözü edilecek ne tür bir roman kalmaktadır. Romanın ilk ödevi, belirli bir tarihsel ânın (zaman kesitinin) karakterlerini toplumsal, psikolojik ve karakteristik yönleriyle açmak, yani sergilemektir, bu yolda başlıca olanakları da insanın iç «evreni» (yüreğinin duyarlığı) ile ânın (sürenin) karakterlerde oluşturduğu değişimlerdir, —başka bir anlatımla,— yaşamanın çok yönlü dikate alınarak, ondaki diyalektik sürecin büyük gelişimlerinin gösterilmesidir.

Yaşamın, böylesi çok yönlü değişimi ve «gücü», yapıtta ortaya konamamışsa, buna roman denemez. Ayrıca, kaçınılmaz bir biçimde daha küçük janrların da yaşamın ve karakterlerin diyalektiğinde belirmesi zorunludur. Janrların belli başlı özellikleri başka konulara bağlanmaya kalkışılırsa, o zaman estetik düşünce ile sanatsal eleştiri, önemli ölçütlerden ayrılır, dolayısıyla yapıt, kurallara uygun olarak yönlenemez.

Kuramsal sorunları ele almak gerektiğinde, olgu üstü bir edebî anlayışla, gerek olguyu ve gerekse tarihsel - sanatsal gereçleri değerlendirmek ve büyük toparlamalar yapmak işi, günümüz eleştirisine kalmaktadır. M. Kunij'ın incelemesinde noksanlıklarvardır, ama bu, büyükça bir edebî araştırmacılığımız ve eleştirel geleneklerimiz bulunmadığı düşünüldüğünd efazla bir eksiklik değildir. İncelemenin en değerli yönü, kuramsal sorunlara eğilmiş olmasıdır, ayrıca bir inceleme ile tüm sorunların çözümlenmesi düşünülemezdi zaten, çıkış yeri bir belirlendi mi (çıkış yapması her zaman için zordur zaten), bunu daha derinlemesine ve daha derinlemesine ve daha düzgün olarak ileriye götürmesi, eleştirmenlere düşecektir, bu da, kuşkusuz, bir çırpıda başarılacak iş değildir.

Adığe eleştirisi ile edebiyat biliminin gelişmesinde bilimsel araştırma enstitüsünün yükümlendiği sorumluluk bellidir. Bu son yıllarda enstitümüz folklorumuzun derlenip değerlendirilmesinde hayli çaba gösterdi, Nar destanının toplanmasında, yayımlanmasında ve kökeninin (asılının) ortaya konulmasında çok sayıda olguyu (farktı) ve gereci (materyali) biraraya getirdi. Bu çalışmalar sonuçlandığında, bilim adamlarının eline hayli gereç geçmiş olacak.

Bilimsel araştırma enstitüsünce, geleneklere ve edebî yakınlıklara ilişkin gereçlerden başka, en çok yazarların yaratıcı portrelerine ilişkin monografiler de yayımlanmaktadır. Burada bu incelemelerden derinlemesine sözedecek durumda değiliz, yalnız V. Kantoroviç'in bu konuya ilişkin yapıtındaki yazılardan sözetmek iyi olacaktır («Voprosı litaraturı) — «Edebiyat Sorunları», 1969, No, 6). Bu yapıt basınımızda yankı uyandırmamışsa da, konu üzerine yazarlarımız ve bilim adamlarımız arasında tartışmalar olmasına yolaçmıştır.

V. Kantoroviç'e göre, ANİİ (Adığe Bilimsel Araştırma Enstitüsü)nce yayımlanan «Eğitim Notları»nda («Uçeniye zapiskiy», cilt 6) yararlı yönler fazla değildir —«Adığe yazarları üzerine yazılan yazıların çoğu uzman ellerden çıkmadığından, yarardan çok zarar verebilirler»— diye yazmaktadır yazar. Sözü edilen belleten («Sbornik», «bilimsel dergi») yazarlarından biri de bu dizelerin yazarıdır, bu nedenle, V. Kantoroviç'e, yazılarımızda bulduğu noksanlıklar adına her yönden teşekkürü borç biliriz, ama durum o değil. Eksiği çok ta olsa, belleten, tümüyle ele alındığında, «zarardan başkası değildir» kanısını paylaşamıyoruz biz. Çünkü, yazarlar, derinliğine olmasa da, yapıtları analiz ettiler ve inceledikleri yazarlar üzerine görüşlerini ortaya koydular, hayli gereci derlediler ve iyi bir bibliyografik bilgi sundular.

V. Kantoroviç, kanısını doğrulamak bakımından birkaç nokta üzerinde durmaktadır: Ona göre, 1) Adığe eleştirmenleri, sanatsal değeri

daha yüksek yapıtlar üzerinde daha az durmaktadırlar; 2) Yazarlar basit («rappovske») ve bayağı sosyoloji eleştirmenlerinin hatalarını (cürümlerini) işlemektedirler; 3) Bazı eleştirmenlerin sanatsal analizleri yapıtların öznelerini ilkel bir biçimde anlatma ötesine varmamaktadır, vb.

V. Kantoroviç'in, tartışma götürür bu sözleri dışında, üzerinde daha özenle durulması gereken noktalara da değindiği kanısındayız. Örneğin, eleştirel çalışmalarda bilimselliğin derinleştirilmesine değinmiş olması, bunlardan biridir. Sözü edilen bellletendeki yazıların yararına ve eksik yönlerine bir göz atalım. Bunları karşılıklı tartıya vurduğumuzda, noksanlıkların ve yapılmayanların ağır basacağı yargısını vermek güçtür. İncelemeler bir yönteme göre ortaya konuldular: Önsöz, yazarın yaşam çizgisi ve sonra sırasıyla yazıları üzerine kısa bir analiz (temi, idesi, obrazları, ve dili üzerine birkaç söz), bitimde de toparlanmış birkaç görüş. Sözü edilen komponentler (kümelendirmeler) sanatsal yapıtlar adına pek önemli olmasalar da, sadece bunlardan hiç sözetmemekten çıkacak anlam, yapıtı estetik etkenliğe kavuşturan nesnelerden hiç sözgöre, stil ve estetik düşünce yönünden edebiyat yazarlarımız arasında fazla farklılık olmadığı söylenebilir. Eleştirmenin kendi estetik değeri, etmemiş olmak olacaktır. Bu tür bir düzenlemenin okul kitaplarının yazılış biçiminden pek bir farkı da yoktur. Gerçeği konuşmak gerekirse, Yeutıh Asker, Tleusten Yusıf ya da Jane Kırımıze üzerine «Eğitim Notları»nda yazılmış yazılar hangi yönleriyle A. Şhaleho ve D. Kestan tarafından yazılmış yazılardan farklılık göstermektedirler?

Stil yönünden incelemelerimiz arasında fazla farklılık yoktur. V. Kantoroviç'in dediği de bu ya: «Belleten yazarları çok yetersiz sözlük, vasıf (epitet) ve kesinliklere (opredeleniye) başvurmaktadırlar». Buna özü, içerdiği ve içermediği, başka bir deyimle, düşünüş biçimi, yazılarında açıkça ortaya konulabilmelidir. Yoksa, eleştirmenin «şehresi» görünmeden yazısı biter ve kendisi de gölgede kaybolur. Bu durum, araştırmacılarımızın, sadece kuramsal açıdan değil, heyecansal açıdan da güçlü olmaları gereğini belli etmektedir.

Edebiyatımızın yolunu ve yaratıcı geleneğini bilmek istiyorsak, ona her yönden ve derinlemesine eğilmenin tam sırasıdır. Edebiyat tarihi yazımızda en kolay janr, denemedir (oçerk). Bilimsel araştırma enstitüsünün o janrı (türü) seçmesi de, bu nedenledir. Kuşkusuz tek listeyi geçmeyen denemelerle yazarların yaratıcı özelliklerinden sözedilemez. Keraş, Hatko, Kestan, Tleusten, Yeutıh, Meşbaş, Beretare ve Aşın'daki yaratıcı gelişim yolları, geciktirilmeden ayrıntılarıyla öğrenilmelidir. Edebiyat bilimimizin bu konuda ilk deneyimi vardır, hayli olgu da der-

lenmiştir, yeterince bunlardan yararlanarak toparlamalar yapmak gerekmektedir.

Sözü edilenler dışında, Adığe eleştirisinin ve edebiyat biliminin halen bir çok sorunu daha bulunmaktadır. Deneyimi tamamlanmış ve öğrenilmiş şeylerden yararlanılarak, Adığe edebiyatının şu anlardaki durumu ile başlıca eğilimleri, birlik (SSCB., çev. notu)'in eleştiri estetiğinin ölçütleriyle kıyaslanarak, değerlendirilmelidir. Edebiyatın sürekli gelişimi, çok sayıda sorunu gündeme getirmektedir. Eleştirmen ve edebiyatçıların kuramsal ve estetik olanaklarını geliştirmeleri ve yapıtlarını değerli kılmaları için çok uğraşmaları gerektiği hususu özür götürmez bir zorunluluktur. Edebiyat bilimimiz hayli olguyu derledi ve belirli bir deneyimdengeçti, şimdi, bunlarddan yararlanarak büyük toparlamalara gitmenin vaktidir. Bunun, eleştirel olanakların gelişimi bakımından, büyük yararı olacaktır. Günümüz Adığe edebiyat biliminin büyük sorunlarını çözümleyebilmek için, yazarların tüm yaratıcı yeteneklerini ortaklaşa ortaya koymaları, gazetelerin, dergilerin ve bilimsel araştırma enstitüsü ile yayınevinin edebiyatımızı ilgilendiren sorunlara derinlemesine eğilmeleri gerekmektedir.

NOT :

Bu yazı Adığe Özerk Bölgesi'nin merkezi Mıyequape (Maykop)da yayımlanan «Zeqoşnığ» adlı Adığece sanat ve edebiyat dergisinin 1970/3 sayısından çevrilmiştir.

KHABZE
SEVGİ ve AŞK YASALARI

M. Fetgerey ŞÖENU

Çerkeslerin belirttiğimiz üstün başarıları, yâni bencil ve toplumsal yaşantılarının bir yönde birleşmesi oradaki aileleri, insanları idare eden ve biri birine karşı durumlarını sınırlandıran öyle bir kanun kurmuş, yaratmıştır ki her mayası meşhur Mısır İhramları kadar ölümsüz idi. Genel olarak ünlü ÇİN SEDDİ gibi yıkılması zor sosyal ve millî bir abidedir. Buna Çerkesler (Khabze - XABZE) derler. Bu sözün Türkçeye bir kelime ile çevrilmesi çok zordur. Kanun sözü kısadır. Gelenek desek dardır. O öyle bir şeydir ki Çerkesin (Millî yasası) demek daha doğrudur. Anlamı geniş ve temeli sevgi ve yaşantının (Ana yasasıdır).

Değişik hattâ zıt sosyal yaşantıları güzel bir şekilde toplayan, biri birine yaklaştıran, birleştiren ve idare eden bu şeyin ruhu, ilhâm kay-

nağı, memnun olma ve aşktır. Yâni herkesten memnun olma, sevmek, kayıtsız, şartsız sevmek emreder. Khabze, Kafkas Çerkeslerine öyle derin bir nüfusla hükmeder, onlarda onu ruhlariyle, ruhsallıkları ile o derecede yani şey olarak görürler ki insan, Kafkas dağlarının ve yeşil çamlarının sayelerinden, gölgelerinden uzak memleketlerde görünce onun ehemmiyetini, kiymetini kabul ve takdir ediyor. İnsanlar, mutlu olmak için çevresine, çevresindekilere uyabilmek zorundadır. İntibakın derecesi ile mutluluğun genişliği pek çeşitli doğar, buna şüphe yok. İşte Çerkeslere bunu KHABZE öğretiyor.

Fakat Kafkasya'nın dışına çıkan Çerkeslerin yabancı ülkelerde ne kolaylıkla uyabilecekleri, intibak edebilecekleri varlıkları vardır, ne de XABZE o yerlerde itibardadır.. Böyle bir muhite düşen Çerkes de ilk beliren şey; sosyal bir değer taşıyan, taşıdığı da söylenen siyasî hâkimiyet ihtirası, hükmetmek, âmir olmak sevdasıdır. Çünkü Çerkeslerin yayıldıkları muhitlerde çoğunlukla hüküm altına alınmağa hevesli ve bekleyen kişilere raslıyorlar. Asıl tuhafına bakınız ki hükmü altına girdikleri çevrelerdeki hâkimler de, kendilerine ferman salmak salahiyet ve kiymetini, meziyetini görmiyorlar. Bundan ötürü hâkim olmaktan, âmir olmaktan başka çareleri kalmıyor ve uyamamakla kaybettikleri saadet yerini, böyle bir ihtiras ile dolduruyorlar.

Tarihin pek eski zamanlarından beri süre gelen olaylar silsilesi bu nedenlerin şahididirler de. Meselâ Bizans, Eski Yunan, Küçük Asya ve Karadeniz havzası tarihi, Abbasilerin hilâfeti, Selçuk saltanatı, Cengiz ve Timur imparatorlukları, Osmanlı Hakanlığı, Mısır'ın eski taç ve tahtı ve saire.. Üstün ve ünlü mevkilerinde sivrilen başların yüzde mühim bir çoğunluğu dâima Kafkasya'lı ve özellikle Kafkasya Çerkesi idi. Şu halde diyebiliriz ki Kafkas Çerkesinin dağlarından doğan zihniyet, düşünce, anlayış ve ruhsallıkları kanun diye perçinleyerek öğrenen ve beliren, hürriyet, asalet ve eşitlik ile ferdin kiymetini öğreten, saygı ve riayetkârlıkla fedakârlığı, karşılıklı kefâleti öğreten, onların öz ruhlarından doğma ve mâzilerinin temel mayasını günden güne genişleterek ilerleyen KHABZE dir. Khabze ise bizzat bir sevgi ve aşk kanunudur, millî (YASA) dır.

Esasen bir fert olduğu gibi, bir cemiyetin de varlığı, kalkınması üzerine derin etkiler bırakan sevgi ve aşk kabiliyetleri de böyle değil midir? (Neyi olursa olsun sev, ne ile olursa olsun meşgul ol) diyen mutluluk rehberleri ne güzel düşünmüşlerdir. Sevmeyen, sevemiyen gerçekte bir bahtsız olduğu gibi meşgalesi olmayan, iş sahibi bulunmayan ondan az bedbahit midir? Gerçek de sevmek, hoş bulmak demektir. Hoş

görmek ise; bulduğundan memnun olmak ya da memnun olabileceğini anlamak demektir. Bunun içinse ruhun parlak ve iyi bir halde gülebilmek kabiliyetinde olması gerekir. Aşk ve sevginin özellikle iki zıt sonuç ile açığa çıkması bir az tuhaf görülecektir. Ama en olağan şeydir. Öyle ya. Üzüntülü aşk, tatlı aşk, sevilen aşk, sevilmeyen aşk ne demektir? Hayatın bütün zorlukları, iztirapları, acılıklarını güle güle karşılaya bilen kimsedir ki ancak sevmeye olan kabiliyetini açabilir, açıklayabilir. Seven bir kahramandır. Hayattan korkan, zorluğundan ürken sevemez. Hiç bir şey hakkında sevgisi, dostluğu, aşkı olamaz. Bu takdirde aşk hoş görlüktür, iyi görüşlüdür, memnundur. Seven de hayatta her şeyi ve herkesi iyi kabul edendir. Bu ise mutlu olmanın ilk şartıdır. Üzülürüz ki bu kendiliğinden doğamaz. Hayat hakkında ameli ve gerçek bilgiye mâlik olmaya dayanır. Aşkın vasfı bu olmakla beraber çoğunlukla tam aksi bir görüşle de bezendiği görülüyor. Hayattan memnun olup olmamak her şeyden önce ve her şeyden çok muhitin etkileri altındadır. Hayattan kolaylıkla zevk almaya yarayan ortamlar genellikle memnun insanlar yetiştirenlerdir. Bu yolda bir secye ile doğanların ruhsal kuralları da böyle her şeyi pembe görenlerdir. İnsanların gözüne bir dünya gözlüğü geçirir.

Diğerine, yani memnun olmayana, her şeyi fena görene gelince; Tabi o da her şeyden ziyade yukarıdakinin aksini yaratan bir muhitin, çevrenin çocuğudur. O yerler de hayat kolay kolay tatmin edilemez. Yaşantı oranında ihtiyacı tatmin kolay ve kabil değildir. Yerine getirilemiyen ihtiyaçlar, istekler ise birike birike bir üzüntüler toplumu meydana getirir. Sonunda üzerinde beliren ruhsal bünyeyi sim siyah edip bırakırlar ve onları daha çok iztirap içinde yaşatırlar.

İşte bu iki çeşit bünye üzerinde uyanacak sevgi ve muhabbet de ayrı ayrı manzaralar gösterirler İlkinde akılıca bir (Benlik) ve onun yarattığı faydalı manevî kişilik, sonunkinde tam aksine akıllı benliği körleterek nefsine ezâ ve cefâ etmek, kişiliğini öldürmek ve en sonunda cemiyetin boynuna asılmak ile biter. Öncekinde bütün olayları hoş görmeyi, gülerek karşılamayı, sonunkinde ise sonsuz şikâyetleri benimserler. Birinin anlamı hayattan korkmamak, ürkmemek olduğu halde diğerinin yolu hayatı tehammül edilemez bulmak, korkmak, ürkmek, korku ve âciz bir varlık olduğuna inanmaktır. Bunlar hayatan çok ürkmüş kişilerdir.

Bu iki çeşit varlık ve iki biçim sevgi ve aşka birer örnek göstermek, belirtmek gerekirse tereddüt etmeden Kafkas Çerkesleri ile Doğu milletlerinden steplerde yaşayan (Brehmen)leri, Hindistandaki (Nirvana)

kölelerini gösterebiliriz. Bunlardan öncekiler yâni Çerkesler yaşama dâima ve her yönden yaşama, ekseriyya kendi mabutlarını (tanrılarını) bile kendi isteklerine boyun büktürecek kadar hayata sahip bir bilgi ile yaşama hevesindedirler, debdebeyi,, zineti, avuç avuç sarf etmeyi severler, bu özellikde bütün Çerkesleri ilk bakışta pek hodbin, mağrur gösterir.

Sonrakiler ise ölmek, hiç olmazsa mabudunun esiri olarak ve ona her yönden kul olarak mâbutlerine bağlanıp kalmak, ruhunda biriken zehirlerin akacağı mecrayı ahiretin vait edilen mutluluğu istikbalin haşmeti ile temin etmeye, yâni hayatın oyuncağı olmağa yönelirler. Müslümanlığın dervişleri, dedeleri, tekkeler... Hıristiyanların, hıristiyanlığın manastırlara kapanan maddiyattan uzaklaşmış râhipleri de az çok ikinci sınıf erbabındandırlar. (Nirvana)nın (sen kendini terk ettikçe beni bulacaksın) diyen teselli veren sözleri, bir Brahmen ve bir Hindu zihniyeti için anlamı ne geniş ne büyüktür. Bunun o zihniyetce alkışlanmaya değer bir Tanrı teklifi telekki edilmesi anlaşılıyor.

Eğer Çerkeslerin bünye ve yaşantılarından bir örnek aranırsa; Kuzey Kafkasya'nın Doğu ve Batı bölgelerini de gösterebiliriz. Doğudakiler yâni Lezgiler ve Çeçenler eski sürelerden beri Hindistan'ın ruhsal tezallumlerini bir fener gibi önlerinde gezdiren İran tesirlerine eklenen Asya steplerinin çeşitli kavimlerinin inanç ve ruhsal duygularının tesirinde özel şahsiyetlerini bir dereceye kadar yitirmiş, huzursuz bir ruha yönelmişlerdir. Tasavvufun bir geleneğine dayanan (Müridizm)in orada hararetli bir kucağında yer bulması bundandır.

Batı Çerkesleri ise böyle sürekli etkiler ile şahsiyetlerini unutturacak istilâlara maruz kalmamışlar, eski yollarında yol alarak ilerliyebilmişlerdi. Bu bize gösterir ki herhangi bir tesir ile benliğini kaybetmeye başlayan milletlerin, toplumların kederi, ruhundaki çarpışmaların hayat sahnesine kararsızlık ve tezallum şeklinde belirmesinden ibarettir. Hayattan çok korkan bu sınıf kişiler; varlıklarını alt üst eden hayatın üzüntü sesi ve korkusudur, bununla tek başına mücadeleye cesaret edemediklerinden ölmüşler, merhum olmuşlardır.

Çerkesler; Kafkas dağlarından ferdiyet öğrendikleri gibi, derelerinden, ormanlarından, kayalarından, şelalelerinden de aşk ve sevgi dersi alıyorlar. Bu infiradın da bir sınıfıdır. Çerkesler'de kökleşmiştir. O ülkenin insanları yaşantılarından memnun idiler. Güzel iklim, bulunmaz güzellik, yeşil çamlar, müstesna servet kaynağı dâima şen ve şuh nağmelerle (yarın)dan ümit var olma özelliklerini yaratıyor, onlar ümitsiz olmayı bilmezler. Pesimizm (kötümserlik) tanımazlar, ümit deryasında şendirler. Bunun neticesi olarak herkes eğlenmek, gülmek, hoş

hayat sürmek için bir ihtiyaç duyuyor. Hele psikolojik ve ince anlayışlı bir Amerikan Atasözü (Az gülen az muvaffak olur) deyimine bakılırsa, incelenirse dayandığı ruhsal temeller ile beraber kavranarak düşünülürse Kuzey Kafkasya'nın, bu halkının düşünüşlerinin, felsefesinin bir mutluluk izleri taşıdığına hüküm tereddüt edilmez.

İşte ADİGHE KHABZE, Çerkeslerin iç duygularının, millî âdetlerinin, büyüğe saygı, küçüğe şefkat ve biri birlerine karşı ahlâk ve terbiye düzeni içinde hayatlarını düzenlemişler, huzur ve mutluluk çabası içinde yaşamağı ön görmüşlerdir. Bekçi, Polis, Jandarma ve ordu kullanmamışlar, KHABZE ye Meryem Ana'nın resmi önünde diz çökerek Haç getirecek kadar kutsal bir inançla bağlılık göstermişlerdir. Dünyada hiç bir ülkede ve millette görülmeyen biçimde bu idare düzeni Kuzey Kafkasya'yı ve özellikle Çerkesya'yı kaplamıştı.

ESKİ MISIR'DA ÖZEL ADLAR

(Geçen sayıdan devam)

Dr. M. Ali PÇİHALUK

hakkında uzun yazılar var. Eski Mısırda ekinlere çok zararlar veren çekirgelerden sık sık bahsedilmekte ve hattâ bu yüzden eski Mısırlılar Çekirgeyi yiyen ve yok eden Kara leylek (İbis) tanrılaştırdıkları görülmektedir (Chopin'in L'univers tarihi. sh. 16). Çekirgeye Çerkesler (Mats'e) ve imha edenlere (Matsav) derler. Bu arada Çerkeslerde Blenav diye bir soy vardırki Geyik avcıları anlamına gelir.

Labliler Tevrat ve diğer bazı kitaplarda Lubu, Leabim, Lobi, Ludi biçiminde yazılmıştır. Labliler Tevratta Bab 3 te II ve 43 te ve Yermia bahsinde 9 ve 49 da İncil'de 9 ve 46 da yazılıdır. Çerkeslerde libi kelimesine daha yakın olarak L'İPİ adı ile pek ünlü ve asil bir aile adı mevcut ise de Mısır Libylilerinin bu soya mensup olmaktan ziyade (LİAB) soyundan gelmeleri daha çok akla gelir.

KUŞ (Couches)ler

Eski Mısır'ın güney dolaylarında Kızıl deniz ile Nil nehirleri arasında KUŞ (Couche) adı ile adlandırılar kabileler ile Kuakueettu (Quaquaitou)lar oturuyorlardı. Beyaz ırka bağlı olan bu yabancı kabileler orada buldukları yerli zencileri (yüksek Mısır'a) yâni Mısır'ın Sudan sınırlarına püskürtmüş ve kendileri orada yerleşerek dâima Mısır Firaun hükümeti ile savaşa geçmişlerdi. Bir aralık on dokuzuncu sülale zama-

nında (Kuş)lardan bir prens; bir Hâti (Hittit) tacının vârisi ile evlenmiş ve bu sayede çok verimli bir toprağa sahip olmuş ve hüküm ile nüfuzunu hayliden hayliye ilerletmiş idi (Maspero. Sh. 135) (Kuşlara ait diğer tafsilat ayni eserin 97 sahifeden 135 inci sahifesine kadar yazılıdır).

İngilizce kudsal kitap rehberi (Helps to the study of the Bible) adındaki eserin nihayetine konan haritalar meyanında (Tufan'dan sonra insan cinslerinin dağıtım şeklini gösteren harita) olan bu haritada (Kuş) kabilesi için Kafkas kıtasının yarı doğusunu göstermiştir. Bu da hiç şüphesiz (Adem)in oğullarından birinin nesline aittir. Başka yönden (Kuş)un (Tevrat)ın tekvin yazısında ve önemli tarihlerde belirtildiği gibi (Hat, Cercas, Kenan, Mısırâim, Ludim) adlarındaki kardeşleri Arap yarımadası, Filistin ve Mısır'a kadar yayılmakta ve bu sürede (KUŞ) dahi Habeşistanlı kuş (Kouche L'Ethyopien) adını almaktadır.

Demek oluyor ki haritada yerleri gösterilen (KUŞ)lar (Maspero) tarihinde belirtilen Mısır'daki yerlerine, Etyopya dolaylarına gelerek yerleşiyorlar. Esasen biri diğerinin olaylarını teyid eden bu Adem oğullarının geçmişleri, maceraları doğrudan doğruya açtığımız bu dâvanın lehine çıkıyor. Bu münasebetle güney bölgelerine gelen bu (Kuş) dalını sırasiyle açıklayacağız. Fazla olarak (Kuş) kelimesinin Çerkesçe (Dağ) anlamına gelen (KUŞHA) ile avni bir teleffuzda olması ve (KUŞ)ların başlangıçta Kafkasya'nın en çok dağlık yerlerinde bulunması ve (ASETİN)lerin Çerkesçe tanınmış adlarının da (KUŞHA) kelimesinden başka bir şey olmayıp özellikle bunlarda (KUŞ oğlu) anlamına gelen (KUŞİKO)lar adı ile pek itibarlı bir ailenin varlığı birbirine bağlı olan bu meseleleri gerekli derecede aydınlatır ve teyit eder.

Tarihçi ünlü yazar Met Çunatuka İzzet paşa ise (Eski Trakyalıların menşe'i) adındaki bir eserinde bu gün Kafkasyalı (Abaza)larda (AÇBE) ailesi kendilerince en asil ve pek eski, hattâ bir zamanlar kutsal sayılan bu (AÇBE)leri eski Arabistan'dan ve (AD) birleşik neslinden Habeşistana (Etyopya) —Göç ya da istila suretiyle— geçmiş olan AÇYOPA ların torunları olarak görürüm. Hattâ Mısır'ın güneyindeki bu (EÇYUBE)lerden eski zamanlarda Mısır'da hükümdarlık etmiş bir (THARUKA) yetişmiştir. THARUKA (Elçi, peygamber) demektir. Diyerek ve bilhassa Mısır ve Etyopya hakkında yayınlamağa çalıştığımız bu eserimizin yazısından bilgileri olmadıkları halde büyük bir cesaretle önemli bir anlayışta bulunuyorlar.

Gerçek şu ki Habeşistan (Etyopya)nın bu günkü halkının tümünün KAFKAS ırkından bulunması, ülke içinde dilleri Sami (Samit) olmayan bir kaç dilin bulunması (Kamusvealâm. Habeş bahsi) dikkati çe-

ker. Yunanlılar tarafından ZENCİ anlamı ile kullanılan (ETHYOPİEN) adının ırk bakımından zenci olmayan HABEŞLİLER tarafından —din ve fizik teşekküllerini de kapsadığı halde— kabul edilmiş bulunması (Kamusulâlâm bu kelimeye Yunanca verilen uydurmadan çok inceleyen bu zatın bu yöndeki nazariyelerini daha isabetli görürüm).

TEVRAT rehberinde Etyopeen kelimesinin istifham (?) işareti ile beraber önceki anlama aykırı olarak (esmer yüzlü) kelimesi ile belirtilmiş olması da şimdiye kadar bu kelimenin gerçek anlamının anlaşılmadığının bir işaretidir. Hemen bu yazımın yayınlanmasiyle birden bire toplumun tam bir katiyetle hüküm edemiyeceği zan olunan bu yerinde iddialalarımızı zaman gösterecek ve Habeşistanda (Etyopya) yapılacak bir dil incelemesi belki bu önemli dâvamızın halline yetecektir.

ASTAMURAS

Etyopya ülkesi içinde (KUŞ)lara ait bir bölgedir (Maspero sh. 135). Maspero'nun bilimsel incelemesinden önce eski Mısır hükümdarlarının bir çoğu Etyopyalı olarak gösterilmişti. Fakat bu ünlü inceletici Etyopyalıların hiç bir zaman Mısırı ellerine almadıkları açık olarak belirtilmektedir (sh. 16). Aksine Asya göçmenleri gerek Mısır gerek Etyopyayı medenileştirmiş ve belki de Hazreti MUHAMMED'in İslâm dinine dâvet ettiği (MEKOKS) adındaki hükümdar da Çerkeslerin (MEKAVKO) adındaki ailesinden bir hükümdar idi. (ASTAMURA) kelimesi Çerkeslerce Kabardey kolunun çok tanınmış ünlü bir ailesinin adıdır.

AKİN

KUŞ soyundandır (Maspero. sh. 124) Çerkeslerin (AKİN) ailesi pek eski ünlü bir ailesi. Bunların ün almış bir ineği (Akin bâçem lerik'u) yani Akinlerin seyyar ineği adı ile ün almış, tuhaf ve belirsiz bir anlam taşır millî efsaneden sayılmaktadır. Akin kendi adına her yıl özel merasim ile bir fedai ineği kurban ettirirdi. Besleneylerde (AGHİN) adında bir aile vardır (Li'ab kitabında 32 numaradadır).

SABİRİ

KUŞ soyundandır (Maspero. Sh. 124) Çerkesya'da (Sabir uvassh) yani Sabirilerin tepesi adiyle bir tepeden bahsederler ki bu tepenin onlara ait olması akla gelir.

Bir efsane: Çerkeslerin millî efsanelerinden sayılan (VID)ler tıpkı Küldanilerin güney batı rüzgârını estiren ya da bu rüzgârı getiren şeytanlar şekil ve biçiminde belirtilir (Masperosh 13). Çerkesler görüşünde bu (VID)ler SABİRİ dağından gelir, evlere, ocaklardan girer, kül

içine işeyerek gider ve böylece havayı bulandırır ve hastalığı dâvet edermiş.

UVAUAYT'U (OVAOUAİTOU)

KUŞ toplumları ile birleşik yürüyen ve eski Mısır rahatsız eden guruptan biri de (UVAUAYTU)lardır. Çerkeslerde (vevevemr vavit'u) yani (ağlamak, inlemek musibeti vavit'u musibetidir) ya da (ağlamak, inlemek musibeti pek ağırdır) şekillerinden biri ile tercüme edilen fıkralar; her bir üzücü (GHIBZE)nin yani (Ağıt) karşılığı, her an felâket ihtimalini gösterir. Bu da ya pek eskiden beri bu soyun adı veya Mısırlıların bu toplum yüzünden düştükleri kahır ve üzüntü yüzünden takılmış bir ad olacaktır.

ŞEMİK

(KUŞ)lara bağlı bir ailedir (Maspero sh. 124) Çerkeslerde (Şemik) ailesi Baskhagh kolundan tanınmış bir ailedir. Bundan başka Kabardey kolunda (Şame) ailesi vardır ki Çerkeslerde (Şamık) diye anılırlar. Ünlü yazar İsmail Mahir Lİ'ap kitabında Şamık ailesine mahsus ailesinin bağlı bulunduğu BASKHAGHLAR Met Çunatuka İzzet paşa'ya göre İspanya'ya geçmiş ve (BASK) bölgesini kurmuşlardır.

Bu arada Kuzey Afrika'nın Mısrata taraflarında oldukça çokça Çerkesler bulunmaktadır. Fakat bunlar eski Çerkeslerden olmayıp Mısır'da Hidiviyetin kurulması sıralarında Mısır'dan kaçarak Katliamdan (cinosid) kurtulanlardır. Bunlar millî dillerini unutmuşlar ise de soy ve kol adlarını ve (Bejin) adındaki millî bir yemeğin adını (Bezin) biçiminde muhafaza etmişlerdir. Bu biçim Çerkeslerden yukarı Mısır'da (Fiyum) civarında bir kaç köy vardır.

Bundan başka Afrika'da (TOMBOKTO, FİZAN, NİJER) çevrelerinde (TUVAREK) adında bir çok kollara ayrılmış büyük bir aşiret yer almıştır. Bunların tümü cesur, yakışıklı, beyaz çehreli insanlar olup yağmacılık ve zencilerle beraber kaplanları avlayıp satmak gibi muhitin gerektirdiği işlere pek önem verirler. Bunlar yerli Afrika halkından olmayıp Asyadan geldiklerini söylerler ve dâima yerlilere hakaret nazarları ile bakarlar. Tuvarek'lerin (Dareku)lar olması düşünüp incelemeğe değer bir konudur.

markasını 102 sayıda Şema 91 numarada belirtmiştir. Şemik aile-

(Devamı var.)

ĞUDIMIJ'IN ÇEKİÇ ATMAYI ÖĞRENİŞİ

H. Asker'den Çeviren : **AFEŞİJ EMİN.**

Ğudımıj, Alec (1) köyünde
Yaşıyordu Kurğutamda (2),
Ğudımıj çıkmıştı çoktan
Demirci olarak nartlardan.
Fakat ömrünce uğraştı,
Ğudımıj çekiç yapamadı.
Nereye gidip sorduysa
Bir danışman bulamadı.
Nartların toplantısı vardı,
(3) Werserıj de oraya geldi.
Nart Ğudımıj, Werserıj'e
Şöyle deyip yalvardı:
— Werser, kulun olayım,
Nartların en yaşlısısın,
Gelenlere dışarıda
İsteğini söyletiyor.
Sonra girip mağarada
İstenileni yapıyor.
Sen de git Yatepsıkue'ya,
Başla üç kez bağırmaya.
Biraz bekledikten sonra,
Mutlak çıkar dışarıya.
Yalvar eğerek başını,
Anlat çekinme işini.
Ğudımıj, Werserıj'den
Bu sözleri duyunca,
Ayrılarak toplantıdan,
Doğrulttu Lhepş'in evine.
Yatepsıkue'ye varınca
Tepeye çıkıp bakındı,
Ve demirhaneyi gördü:
Yatepsıkue'nin yanında,
Ormanın tam eteğinde,
Koca bir mağara vardı.
Mağaradan çıkan duman
Gökte bulut oluyordu.

Söyle bana sen bilirsin,
Çekici nasıl yapayım?
— Çekiçi bilen dünyada
Nart bulunmaz Lhepş'ten başka.
Yatepsıkue'nin (4) yanında,
Ormanın tam eteğinde,
Yaptığı demirhanede,
Gizli gizli çalışmakta.
Can taşıyan hiç bir kimse,
Giremez demirhaneye.
O, büyük dağın altında,
Oturuyor mağarada.
Nartlar üç kez bağırınca,
Kılıcı çekip çıkıyor,
Oşhamafe'nin yanında,
(5) Sanekhu toplantısında,
Anlattılar biliyorum,
Çekiçinin olduğunu,
Onunla demir döğdüğünü,.
Bana gönlün kırılmadan,
Çekiçini emaneten,
Yalvarıyorum bana ver.
Emaneten veremezsen,
Yapılmış şeklini göster.
— Çekiçim tanrı yapısı,
Mümkün değil yapılması.
Madem nart demircisisin,
Müştereken kullanalım.
Emanet veririm sana,
Sen bana at, ben de sana,
İkimiz bir çekiç ile,
Demir döğeriz böylece.
— Ey Lepş! Demirci ustası.
Tanrı senden olsun razı,—
Diye Ğudim geri geldi.
Mağaradan çıkan alev

Sanki ejderha ağzıydı.
Yanaşarak mağaraya,
Bağırdı üç kez avazla.
Alev de duman da durdu;
Demirhaneden Lheps çıktı.
— Günlerin iyi olsun, Lheps!
— Yaşlanarak yavaş yavaş,
Ölüm zamanı gelmişken,
Demire genççe vuran,
Az konuşup çok iş gören,
Derdin nedir ne istersin?
— Ey Lheps, uğurlu üstadım!
Dinle, sana düştü işim.
Yedi yerin gerisinden,
Yedi suyun ötesinde,
Bir tepenin üzerinde,
Alec köyünü farketti.
Demirhanenin önünde,
Bekleyen Ğudımıj'ı de,
Yanındaymış gibi gördü.
Lheps, Ğudımıj'ı görünce,
Çekiçi attı hızlıca.
Çekiç göğe fırlayarak,
Bulutları ayırarak,
Yedi dağın tepesinden,
Yedi yerin üzerinden,
Aşıp düştü hedefine.
Demirhanenin önüne.
Ğudım çekiçi kaparak,
Demiri döğünceye dek,
Lheps kızarttı bir kor gibi,
Ateşe sokup demiri.
Dışarı çıkıp acele,
Bağırdı o Ğudımıj'e.
— Uğurlu ihtiyar Ğudım:
Çekiçi at bana lâzım.
Beklemez korkunç şekilde,
Kızdı demirim ateşte.
Ğudımıj bunu işitip,
Demirhanesinden çıkıp,
Demirhanesine girdi.

Hemen oflayı poflayı,
Demirhanede ateşi,
Yaktı da açtı kapıyı.
Bağırdı çıkıp dışarı:
— Ey Lheps, uğurlu üstadım!
Ey benim yüce önderim!
Kor gibi kızdı demirim,
Çekici at da döğeyim. —
Boylu boslu koç—demirci
Lheps, çabuk alıp çekici,
Mağaradan çıkıp dışarı,
Demirhanenin olduğu
Keskin gözleriyle baktı.
Dağın tepesine çıktı.
Yedi dağın üzerinden,
Bir çalıştı Gudım, Lheps'le.
Çalışırken beraberce,
Lheps çekici atmayınca,
«Ne oldu acaba» diye,
Ğudımıj düştü yollara.
Yolda rastladı Nartlara,
Sanehu toplantısında.
Yeme içmeyi bitirip,
Oyun meydanı kurulup,
Sıra Ğudım'e gelince,
«Haydı oyna» denilince,
Şöyle cevap verdi Ğudım:
— Bir kuş gibi çok hafifim.
Siz bana müsade edin,
Bir yere kadar gideyim,
Çok sürmez geri gelirim.
Gelince hemen oynarım, —
Diyerek Ğudım ayrıldı.
Rüzgâra girip kayboldu.
Bir ovanın ortasında,
Sekiz öküzü sabana,
Çoluş koşan bir çiftçiyi,
Görerek yanına gitti.
Öküzleri sabanıyla,
Peşindeki sürücüyle,
Demirhaneye getirdi;

Çekiçi hızla salladı;
Gök yüzüne dek yolladı.
Çekiç gökte gürleyerek,
Bulutları da yararak,
Yedi dağın tepesinden,
Yedi yerin üzerinden
Yedi suyu uçup geçti;
Lheps'in tam önüne düştü.
Atışarak işte böyle,
Kolunu silkip yukarı,
Omzundan demirhaneyi,
Takke gibi atıp göğe,
Tutuyordu elleriyle.
Her havaya atışında
Öküzleri çarpıyordu
Ayakları değen yeri
Dere gibi oyuyordu.
Durmadan oynaya güle,
Yetirirdi Ğudım böyle,
Yedi gün yedi geceyi,
Anlamadan yorulmayı.
Bereket nart atlıları,
Zorla yalvara yalvara,
Koç—Ğudım durdurdular.
Ak sakallı yaşlı Nartlar:
— Ey Ğudım! Sabanı kırıp,
Sekiz öküzü öldürüp,
Oyununu uzatırsan,
Nartları da öldürürsün.
Ğudım bırak oynamayı,
Çekiç bulsan daha iyi,
Oyun attın hendek gibi.
Oyun hafif iştir sence, —
Nartlar böyle söyleyince,
Yavaş yavaş Ğudım durup,
Nart toplumundan ayrılıp,
Lheps'e doğru yola düştü.
Süratli süratli gitti.
«Ğudım'ın kazdığı hendeğe,
Ğudım derler şimdi de.»
Tam yedi gün yedi gece,
Dağlar aştı yüce yüce.
Lheps'in yanına varınca,
«Şuna bakayım gizlice»
Dive kenardan bakınca,
Lheps'in vurarak çekicle,
İçeri sokup kapattı.
Demirhaneyi omzuna
Atıp, nart toplantısına
Gelip başlar oynamaya,
Ğudım, sanehu meydanında.
Ğudım coşup oynuyordu,
Tozlar göğe kalkıyordu.
Yedi yer sallanıyordu.
Nartlar hep çarpılıyordu.
— Neden Lheps'e soruyorum.
Çekiçi ben de yaparım.
Çekiç yaptığını gördü.
Ğudım içinden konuştu:
Daha sağlam daha güzel,
Bundan sonra olmaz git - gel.
Ğudım bunu kalbe koydu,
Demirhanesine döndü;
Lheps gibi bir çekiç yaptı.
O işi de Lheps işitti.
Şimşek gibi çakıp kızdı.
Koçaman bir mızrak yaptı.
Lheps Ğudım'e şöyle dedi:
— Demirciler ilâhıyım.
Tanrıların silâhıyım.
Bilen yoktu bu çekiçi,
Benden başka bir demirci.
Marifetimi sen çaldın.
Bu mızrağı sen hak ettin!
Diye Ğudımıj'e kızdı.
Korkunç mızrağını kaptı.
Gök yüzünü ateşleyen,
Yere zelzeleyle düşen,
Yedi balyoz kuvvetinde,
Koca mızrağı Ğudım'e
Gözletip koyveriverdi.
Uçarak kalkana değdi.

Yansıyarak geri geldi.
Orada Lheps şöyle dedi:
— Ey koca Ğudım sen bu gün,
Maharetini gösterdin.
Öldürmek için attığım
Mızrağa kalkan çıkardın.
Çırak kabul ettim seni.

Gör Nartların sevinçini.
Aletlere kuvvet verip,
Yaşarız kaybolmayarak.
Kuvvetleri birleştirip,
Nartlara silâh yaparsak,
Orada Lheps ile Ğudım,
Usta çırak oldu o gün.

(1) **Alec köyü: Nartların büyük toplantılarını yaptıkları köy.**
(2) **Kurğutam: Aleç köyünde bir semt.**
(3) **Werserij: Kendi kendine konuşmasıyla meşhur çok yaşlı nartlardan biri.**
(4) **Yatepsıkve: Nart diyarında bir semt.**
(5) **Sanekhu: Nartların yiğitlik ispatı için oyunlar tertip ettikleri, karar aldıkları ve içki içtikleri toplantı.**

VATANIM

CGOTAN K'ALİ'den
Çeviren: KOPSİRGEN O.

Var mı benim vatanım gibi dünyada?

Hani?
Başka bir şey değil bu
Vatanım sensin,
Kalbimde sımsıkı duran.
Vatanım! Senin bir ağacın,

Duracaktır O...
Küçük bir taşın, ya da suyun,
Senden bir şey, ne olursa olsun
Düşerse kalbimden
İnan sen, EBEDİ.

ULUSUM İÇİN

Oturup düşünüyorsam ben
Milletim içindir,
Bir adım atmışsam ben
Milletim içindir
Bir çöp kaldırıyorsam
Bir ağaç dikiyorsam

Kalemimi kaldırıyorsam ben
Milletim senin içindir,
Söylüyorsam kardeşim diye, ben
Ve yaşıyorsam dünyada eğer
Milletim, senin içindir...

OKUYUCU MEKTUPLARINA CEVAPLAR

Giresundan O. Ç. : Kafkasya dergisinin her ay çıkarılması bizim de en büyük dileğimizdir. Bunun için daha bir süre hazırlık çalışması yapacağız.

Her Çerkes köyünde kütüphane açmak ve köylerimize Çerkesçe yayınları göndermek fikri elbette ki yerindedir. İlerde bunu da düşüneceğiz.

İstediğiniz bantları yakında göndereceğiz. İlginize teşekkür ederiz.

Konyadan İ. B. : Kuneytre Çerkesleri hakkında dergimiz de daha önce de bilgi verilmişti. Gazeteler de adı geçen Golon tepeleri Kafkasya'dan oraya ilk kez gelen Çerkes büyüğü Jolan isminden gelmektedir. Son aldığımız haberlere göre Kuneytreden Şam'a göç etmiş olan 10.000 e yakın kardeşimiz tekrar eski yerlerine dönüş hazırlığı içindedirler.

İzmir'den K. Z. : Mektubunuzda değindiğiniz konular daha önce ele alınmıştı, bildiğiniz gibi çeşitli branşta ki Türk san'atçıları Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan gibi Sovyetler Birliği'nin Türk ülkelerine sık sık gidip gelmektedirler. Orada ki Türklerden soydaşlarımız, dinkardeşlerimiz diyerek onlar hakkında öğücü beyanlarda bulunmaktadırlar. Bu böyle olunca bizlerin Kafkasya'da ki Çerkes kardeşlerimizle ilişkilerde bulunmamız en doğal haklarımızdandır. Olumsuz propagandalara kanıp sizleri millî benlikten uzaklaştırıcı çabalara girişen kişi ve kuruluşlara karşı dikkatli olmalısınız.

Kafkasya'dan Çerkesçe yazılmış her türlü kültürel kitapları isteyip, getirtebilirsiniz.

Yugoslavya (Kosova)dan M. TS. : Dergi ve kitaplar adınıza postalanmıştır.

Size Kafkasya ile haberleşebileceğiniz adresleri gönderiyoruz:

Bahsettiğiniz konularda sizlere ilerde daha sıkı işbirliğine girişeceğiz.

AKTÜALİTE

ÜNİVERSİTE MEZUNİYET GECESİ

İstanbul Kafkas Kültür Derneği ile Gençler kurulunun tertiplediği 1974 yılı Üniversite ve yüksek okullarının ananevî (Mezuniyet gecesi) 24/3/1974 pazar günü akşamı Bayezit Ömür düğün salonunda kalabalık, seçkin bir toplum içinde yapılmış gece yarısından sonraya kadar sürmüş, güzel neşeli tanışma ve eğlenme toplantısı olmuştur.

Dernek Başkanı avukat Kâzım Öztekin'in açılış konuşması ile toplantının nedeni açıklanmış, mezun gençlere başarılar dilemiş ve millî oyunlara geçilmiştir. Hacı Davut Dağıstanlı'nın yönettiği Kafkas folklor ekibi gerçekte çok güzel yetişmiş genç kız ve erkek öğrenciler sahneye millî kıyafetleri ile renkli bir hava vermişti. Ritmik, çevik millî Kafkas oyunları halkın sonu gelmeyen alkış tufanı içinde çınlanıyordu. Davetliler neşe içinde. Gençler tarafından söylenen güzel Çerkesçe şiirleri dinliyorlar, Çerkesya'nın belirtilen eski ve yeni durumlarının dikkatle izliyorlardı. Oyun gösterilerine geçilmiş, halk coşmuştu.

Saat 23. Davet edilen disiplin kurulu başkanı Dr. Vasfi Güsar 50'ye yakın Üniversite ve Yüksek okul mezunlarına Derneğin armağan olarak verdiği ve Dr. Vasfi Güsar tarafından Türkçeye çevirdiği Şora Noghumuka'nın Çerkes tarihi dağıtılmış, konuşmasını da isteyen gençlere hitaben mikrofonla bir konuşma yapmış, başarılar dilemiş ve alkışlanmıştır. Hep bearber resimler çekilmiş, tekrar neşeli yaşantıya dönülmüştü. Her yıl yapılan bu mezuniyet gecesi Yüksek öğrenim gençleri ile onları tanımayan hemşehrileri tanıtmak için çok iyi bir vesile oluyordu. Mezun gençlerin çoğu Türkiye'li pek azı da yabancı uyruklu yani Suriyeli, Ürdünlü gençler idiler. Törene katılan hemşehriler 50'yi buluyordu. Adları da şöyle:

Cengiz Yılmaz
Semir Dağıstanlı
Kâmil Orman
Ramazan Evren
Naim Sarıgül
Reşit Yahya
Arslan Şapsığ
Ahmet Eriş
Bayezit Sarı
Halis Sarı
Hayrettin Kök
Nezih Bekbölek
Mayinur Ceylan
Hayri Karden
Nevin Hun
Naşide Sulev

Tümer Akyüz
Erol Kök
Nedim Özel
Nazif Babaoğlu
Mesut Demirkök
Nevzat Savun
Ahmet Onanöz
Kerim Çuğ
Sönmez Özgür
Fikri Dumen
Yaşar Kemal Aksoy
Ahmet Kayhan
Sâdi Şurdum
Nedim Ülker
Fahri Özen
Mevlut Atalay

Nilgün Arkuş
İsa Ceylan
İsmet Çelik
Aydın Kobas
Faruk Özden
Hayri Aydemir
Beycan Şen
Lisan Merzey
Fahri Alas
İlhan Zafer
Oktay Özgür
Olcay Domanis
Ziyaettin Erdoğan
Adil Yakub
Yahya İbrahim

ANKARA'DA

Ankara Kuzey Kafkasya Kültür Derneğimizin yeni yönetim kurulu çalışmalara başlamıştır. Dernek aşağıda ki hususları üyelerine duyurmuştur:

1) Yönetim Kurulu her Çarşamba akşamı toplanacaktır.

2) Derneğin gençlik kolu her ayın ikinci çarşamba günü akşamı Maltepe salonunda bir sohbet ve eğlence gecesi düzenlemiştir.

3) 16 Haziran günü Kızılcahamam Çamsu civarında üyelerin katılmasıyla bir piknik düzenlemiştir.

İSTANBUL'DA

İstanbul K.K.K. Derneğimiz 23 Haziran pazar günü Göksu Deresinde hemşehrilerin katılması ile bir piknik düzenlemiştir.

BALIKESİR'DE

Balıkesir Kuzey Kafkasya K. Derneğimizin yeni Yönetim Kurulu çalışmalarına başlamış ve ilk iş olarak derneğin kitaplığını zenginleştirmek için Kafkasya ile ilgili yayınları toplamaya başlamıştır.

BURSA'DA

Bursa K. Kafkas K. Derneğimiz 25 Mayıs 974 tarihinde Bursa'da büyük bir Kafkas Gecesi düzenlemiştir. Geceyle ilgili olarak İstanbul Kafkas Kültür Derneğinin folklor ekibi geceye katılmış ve gece çok başarılı olmuştur.

İSKENDERUN'DA YENİ BİR DERNEĞİMİZ KURULDU

İSKENDERUN KUZEY KAFKAS KÜLTÜR DERNEĞİ Kongresi 21/4/1974 günü yapılmış, Yönetim Kurulu ve diğer organlar seçilmiştir.

Yönetim kurulu şu şekilde görev taksimi yapmıştır :
Sami DAĞTEKİN : Başkan
Güşan BAĞATUR : 2. Başkan
İclâl KÜPLÜ : Sekreter
Suphi AYDEMİR : Muhasip
Fikri POLAT : Vezne

Abdullah SARUHAN : Üye
Ziya BOZKURT : Üye.

NOT : Kafkasya Kültürel Dergisi tüm derneklerimizin çalışmalarının daha verimli ve başarılı olmalarını diler.

EVLENME

Saygın Süzer ile Setenay Alpay'ın evlenme törenleri 11.5.1974 tarihinde Ankara'da yapılmıştır. Kendilerini tebrik eder mutluluklar dileriz.

NİKÂH

Şâmil Kazukoğlu ile Setenay Batu'nun nikâh törenleri 27 Nisan 1974 günü Kadıköy evlendirme dairesinde yapılmıştır. Her iki aileyi tebrik eder, gençlere sağlık ve mutluluklar dileriz :

ÇEŞİTLİ HABERLER

ERMENİSTAN'DA : Son zamanlarda Ermenistan'ın başkenti Erivan'da aşırı milliyetçilik akımı başlamıştır. Bununla ilgili olarak bazı Ermeni aydınları görevlerinden uzaklaştırılmış ve tutuklanmıştır. Bu tip olaylara son zamanlar da dünyanın her tarafında rastlanmakta. Örneğin Amerika'da zenci ve kızılderililer dışında Fransız, İtalyan asıllı topluluklarla; Yugoslavya ve İngiltere gibi memleketlerde de çeşitli milliyetçi akımlar başlamış bulunmaktadır.

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre artık dünyanın neresinde olursa olsun bütün milletler öze dönük eylemlere girişmeye başlamışlardır.

Bu gibi olayların önümüzde ki yıllar da daha da artacağını gazete ve mecmua yayınlarından öğrenmekteyiz.

DÜZELTME

DÜZELTME Kafkasya Kültür Dergisinin 39 - 42 sayıdında bazı basım hataları olmuştur, düzeltiriz :

1 — Sayfa 5 de «Aralık 1923»ün «Aralık 1922» olarak düzeltilmesi, 12 nci dize başında.

2 — Sayfa 10 da sondan üçüncü satırda, (Adığe soyundan, yerine «Adığe kültürü taşıyan», 3 - Sayfa 37 de sondan yedinci satırdaki «ırk ve kültür yönünden» yerine «gelenek ve kültür yönünden», 4 - Sayfa 53 de 15 satırdaki «7000 vuerk» yerine «700 vork», 5 - Sayfa 83 de sondan altıncı satırdaki (1922) yerine (1924), 6 - Sayfa 130 da satır ikideki «Karkatau» yerine «Kaşkatav», 7 - Sayfa 131 de sondan üçüncü dizedeki «sanki» sözcüğünün silinmesi, 8 - Sayfa 139'un başına atlanan şu bölümün konulması :

Aslında, İslâmiyetten sonra geguakoların tümü yokolmamıştır. Negume Şore'nin Psıfabe' (Piyatigorsk)de bulunduğu sıralarda P. Svin'in yazdığına göre, Meşıko dağı eteğindeki Hacı - kabak (şimdiki Hajıhable) köyünde yapılan «Thetlevu» (dua törenin) de tüm Adığey halkı katında adı ünlü Geguako Sultan Kırım - Geriy de bulunuyordu. Onu görebilmek ve dinleyebilmek için şehir adeta boşanıp o köye akmıştı. Bu olay 1825 de olmuştu (3).

Daha sonraları da, Şizo İbrahim, Mıjo Said, Jançet ve Ağenoko Laşe gibi ünlü Adığe geguakoları yaşamışlardı.

Geguako - Usakoların etkin dili ile keskin güçlerini pşı ve vorklar da iyi bilirlerdi. Soylu egemenlerin Geguakolarca sindirilebildiklerine, korkutulabildiklerine ve utandırılabildiklerine dair çok sayıda Adığe söylentileri bulunmaktadır. Bundan ileri gelse gerek — «Uerediuıs, pşı psexex» (Ozan, bey azraili), —diyen eski Adığe sözü. Gerçekten yerinde bir söz!

Ünlü yazar Maksim Gorkiy Adığe Geguakolarını çok beğenirdi.

A. Veselovskiy'e göre, zamanında, Adığey'de Geguakoların sayısı çoktu. Bunlardan biri Veselovskiy'e gücü ve yapabilecekleri üstüne şunları söylemişti :

«Ben bir sözümle, — dedi Geguako, — korkağı yürekli yapabilirim, halkını savunabilecek denli. Hırsızı iyi adam yapabiliyorum, bir tek kötü insana dahi tahammül edemem, kötü ile yalan, düşmanımdır benim» (4).

Adığe Geguakoları ile devrim öncesi Adığe edebiyatı üzerine çalışırken M. Gorkiy, şöyle yazmıştır :

9 - Sayfa 141 de satır 8 de «KAZAJ Talib» yerine «KAŞAJ Talib», 10 - Sayfa 146, satır 16. nın başına «batı» sözcüğünün eklenmesi, 11 - Sayfa 165 teki 7 ve 8 dizelerin çıkarılarak yerine, «6 - Ad. sov. lit. s. 6 - 23» konulması, 12 - Sayfa 214 teki 19 - 30. dizelerin olduğu gibi sayfa başına getirilmesi, dergi redaktörlüğünce rica edilir ve özür dilenilir.